

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Engleski jezik i književnost, Povijest

Marija Stričević

Utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe

Diplomski rad

Mentor: Dr. sc. Vesna Buljubašić – Kuzmanović

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

Sažetak i ključne riječi

1. UVOD.....	5
---------------------	----------

2. UTJECAJ VRŠNJAČKIH ODNOSA NA KVALITETU PRILAGODBE

2.1. VRŠNJAČKI ODNOSI

2.1.1. Socijalna kompetencija.....	6
2.1.2. Socijalni odnosi.....	8
2.1.3 Rano djetinjstvo.....	10
2.1.4. Srednje i kasno djetinjstvo.....	11
2.1.5. Mjere vršnjačkih odnosa.....	14

2.2 KVALITETA PRILAGODBE

2.2.1. Sigurna djeca.....	17
2.2.2 Otporna djeca.....	19
2.2.3. Kompetentna djeca.....	21
2.3.4. Mjere sigurnosti, otpornosti i kompetentnosti.....	22

2.3. POTICANJE RAZVOJA VRŠNJAČKIH ODNOSA I KVALITETE

PRILAGODBE U ŠKOLSKOM KONTEKSTU

2.3.1. Uloga roditelja.....	25
2.3.2. Uloga nastavnika i pedagoga.....	27

2.3.3. Pedagoška prevencija.....	30
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	
3.1. Cilj i zadaci istraživanja.....	32
3.2. Uzorak.....	32
3.3. Instrumenti.....	33
3.4. Postupak.....	33
4. REZULTATI I RASPRAVA	
4.1. Individualne, socijalne i vršnjačke značajke kvalitetne prilagodbe.....	34
4.2. Utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe.....	37
5. ZAKLJUČAK.....	42
6. POPIS LITERATURE.....	43
7. PRILOZI – Instrumenti korišteni u istraživanju.....	46

Sažetak

Odnosi imaju ključnu ulogu u životu svakog čovjeka. Svi mi ovisimo o drugima u pogledu dobivanja simpatije, razumijevanja, informacija, ohrabrenja i mnogih drugih vrsta poruka koje utječu na našu predodžbu o nama samima i pomažu nam da otkrijemo što se od nas očekuje. U ovom radu se istražuju vršnjački odnosi i njihov utjecaj na kvalitetu prilagodbe učenika petih i šestih razreda osnovne škole (razvojne faze kasnog djetinjstva i puberteta) te se utvrđuje postoje li razlike u kvaliteti prilagodbe s obzirom na individualna obilježja, socijalna umijeća i odnose s vršnjacima, uzimajući u obzir dob ispitanika. Polazi se od hipoteze da vršnjački odnosi utječu na kvalitetu prilagodbe učenika, na njihov osjećaj sigurnosti, otpornosti i kompetentnosti, kao ishoda prilagodbe. Uzorak istraživanja je obuhvatio po dva razredna odjela učenika petih i šestih razreda (N=102) osnovne škole u Osijeku.

Dobiveni rezultati pokazuju kako postoje razlike između dvije navedene generacije učenika. Relativno značajne razlike u individualnim obilježjima se očituju u odnosima sa drugim ljudima, gdje su učenici 5. razreda pokazali da bolje razumiju osjećaje ljudi i da više pokazuju brigu za druge ljude. Učenici 5. razreda su također pokazali da su socijalno vještiji, poglavito u izražavanju želja i sklonosti, kao i prihvaćeniji među vršnjacima (sudjelovanje u društvenim aktivnostima). Istraživanje je također rezultiralo podatkom da su učenici 5. razreda svjesniji svoje prihvaćenosti (manje ili više) od strane vršnjaka.

Ključne riječi: vršnjački odnosi, kvaliteta prilagodbe, socijalizacija.

1. UVOD

Razvoj i prilagodba u djetinjstvu ovisi o brojnim činiteljima kao što su genetičke i biološke značajke, kao i o raznim socijalnim utjecajima (npr. roditelji, obitelj i vršnjaci). Djeca započinju život u socijalnom svijetu svojih najbližih, a kako postaju stariji tako se upoznaju i sa svijetom svojih vršnjaka i provode značajnu količinu vremena sa svojim istodobnicima. Velik dio ponašanja koje dijete manifestira u vršnjačkim odnosima su pod utjecajem onoga što je naučilo od roditelja i braće/sestara, ali također postoji i dio koji je uvjetovan unutarnjim odrednicama i koji je specifičan za svako dijete (npr. da li dijete preferira imati jednog dobrog prijatelja ili skupinu, da li je pasivno itd.). Dječji vršnjački odnosi i socijalne vještine su od krajnje važnosti u svakodnevnom životu. Putem socijalne interakcije djeca se socijaliziraju tj. razvijaju socijalne vještine, stavove, vrijednosti, te uče kontrolirati emocije, biti tolerantni i sl. Prihvaćena i socijalno kompetentna djeca imaju općenito dobro mišljenje o sebi, na odgovarajući način reagiraju na neprilagođena ponašanja koja manifestiraju njihovi vršnjaci i bolje napreduju u školi, dok manje prihvaćena i socijalno nekompetentna djeca pokazuju slabiji uspjeh u školi i češće sudjeluju u delinkventnim aktivnostima. Zbog svega navedenog se može zaključiti kako su vršnjački odnosi veoma bitan aspekt dječjeg života koji je potrebno istraživati.

Zadatak ovog rada jest: ispitati individualne značajke učenika, njihova socijalna umijeća i vršnjačke odnose unutar određene dobi/razreda; ispitati postoje li razlike u dobivenim rezultatima s obzirom na dob ispitanika te ih objasniti u razvojnog kontekstu; i ispitati utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe.

Rad započinje sa teorijom, objašnjavaju se termini socijalne kompetencije i socijalnih odnosa, zatim se vršnjački odnosi proučavaju kroz tri razvojne faze (rano, srednje i kasno djetinjstvo), gdje se identificiraju specifične karakteristike i značajke određenog perioda, kao i razlike. Nadalje se istražuje kvaliteta prilagodbe kroz tri koncepta: sigurnost, otpornost i kompetentnost. Naposljetku se obrazlaže i uloga roditelja, nastavnika i pedagoga u poticanju vršnjačkih odnosa, kao i u pedagoškoj prevenciji. Nakon teorijskog dijela slijedi empirijski koji nudi rezultate istraživanja i interpretaciju podataka.

2. UTJECAJ VRŠNJAČKIH ODNOSA NA KVALITETU PRILAGODBE

2.1. VRŠNJAČKI ODNOSI

2.1.1. Socijalna kompetencija

Termin socijalna kompetencija odnosi se na socijalne, emocionalne i kognitivne vještine i ponašanja koja su potrebna za uspješno snalaženje u socijalnim situacijama. Dakako postoje i drugačije definicije socijalne kompetencije, no u svima je naglašeno da se ne radi o određenoj specifičnoj osobini ili sposobnosti, već da više različitih sposobnosti, znanja i umijeća određuju kako će se pojedinac snaći u pojedinoj socijalnoj situaciji (Reardon, 1998.). Mnogi pritom naglašavaju i važnost same situacije, budući da određena ponašanja ili socijalne vještine koje su potrebne u jednoj situaciji, u drugoj mogu biti sasvim neprikladne. Usvajanje ili učenje socijalnih vještina počinje od najranije dobi, a razvoj socijalnih odnosa je postupan. Kroz učenje socijalnih vještina (komunikacijske vještine, vještine nenasilnog rješavanja sukoba, vještine donošenja odluka i rješavanja problema, itd.) izrazito se povoljno utječe na razvoj socijalne kompetencije djeteta. Socijalna kompetencija se razvija kroz socijalnu interakciju (odnose s drugim ljudima). U prvim godinama života najveći utjecaj imaju roditelji i ostalo socijalno okruženje obitelji. Kasnije dolaze do izražaja i druge važne osobe kao što su odgajatelji, učitelji, vršnjaci.

Česti problemi socijalizacije u djece su stidljivost, agresivnost i usamljenost. Dokazano je da je stidljivost nasljedna, ali isto tako da većina djece spontano prevladavaju sramežljivost, pa se može zaključiti da značajnija intervencija nije uvijek potrebna. Također je bitno razlikovati dijete koje ponekad uživa samo raditi od onog koje nema odgovarajuća znanja da bi stupilo u kontakte s drugom djecom. Ipak, najveći problem u dječjem ponašanju je najvjerojatnije agresivnost. Prema Katz i McClellan (1999.), postoje dva razloga zašto su djeca agresivna. Prvi je razlog da djeci manjka socijalnih umijeća pa neznaju kako ostvariti svoje želje i potrebe, i jedini način da postignu neki cilj vide u korištenju agresivnih metoda. Drugi razlog jest da dijete nosi u sebi previše bijesa i onda to manifestira kroz agresivnost i tada ga je potrebno naučiti kontrolirati bijes ili agresivne porive. Veoma učestali problem kod djece je i usamljenost, koji se može opisati kao osjećaj tuge kada dijete ne osjeća da pripada nekoj grupi, da nema prijatelja i/ili da ga vršnjaci "ne vole". Ove i još mnoge poteškoće koje dijete ima u socijalizaciji potrebno je reducirati raznim prilagođenim metodama i strategijama koje će djetetu pomoći da ostvari sve svoje potencijale, da se osjeća sigurno u svijetu u

kojemu živi i da razvije kvalitetne vršnjačke odnose jer čovjek je povrh svega društveno biće i socijalizacija je jedan od ključnih procesa u životu svakog čovjeka.

Bitno je spomenuti da se posljednjih godina sve više naglašava međusobna povezanost emocija, motivacije i ponašanja, te uloga emocija u normalnom razvoju i društvenom funkcioniranju. Emocionalna inteligencija¹ je od presudne važnosti u uspješnom stvaranju i održavanju socijalnih odnosa. Upravljanje emocijama je veoma bitno u kontekstu društvenog funkcioniranja djece. Postoji izrazito velika razlika između djece koja pokazuju negativne emocije (gnjev, tjeskoba, strah i sl.) i koja će naposljetku pokazivati društveno neprihvatljivo ponašanje, te izazivati negativne reakcije kod vršnjaka i nastavnika i djece koja reguliraju svoje emocije. Dijete koje je naučilo kontrolirati svoje emocije će se ponašati na pozitivan način, neagresivan, biti će društveno, popularno i općenito prihvaćenije među vršnjacima. Zbog svega navedenog potrebno je djeci pomoći da prepoznaju, razumiju i kontroliraju emocije kako bi postali prihvaćeni članovi društva. Mnoge države su prepoznale važnost ovih činjenica i u škole uvele programe (emocionalna pismenost, emocionalna inteligencija, društveni razvitak i dr.) koji djecu uče o njihovim emocijama, kako ih regulirati i kako uvažavati tuđe osjećaje, sve s ciljem razvoja socijalne kompetencije i općenitog društvenog boljitka.

Za odgoj i obrazovanje je važno shvatiti i uvažavati da sva djeca prolaze kroz određene razvojne faze. Zato se odgoj treba prilagoditi karakteristikama specifične razvojne faze djece određene dobi. Bitno je naznačiti kako je tempo razvoja individualan, i razlike između djece su velike, pa ih treba uvažavati. Djeca se već od najranije dobi međusobno razlikuju u svom socijalnom ponašanju tj. razlikuju se po brzini kojom razvijaju socijalna znanja. Za neke su razlike zaslužne različite karakteristike osobnosti tj. temperamenta, tako da se djeca međusobno razlikuju u izraženosti potrebe za socijalnom stimulacijom. Neka su djeca društvenija od druge, traže više socijalnih poticaja i ne vole biti sama, dok su druga potpuno zadovoljna u svojoj samoći. Postoje dva različita stajališta kada se govori o dječjoj društvenosti. Sa jedne strane postoji tvrdnja da su djeca rođena egocentrična i da se postupno socijaliziraju, a s druge, da su rođena kao društvena bića i da se moraju individualizirati. Istinu bi trebalo potražiti negdje između ova dva stajališta. Razvijanje dječje društvenosti je kontinuiran proces koji istovremeno ima karakter individualizacije i socijalizacije. Odvija se

¹ Emocionalna inteligencija se odnosi na pojačane mentalne ili emocionalne sposobnosti. Sposobnost uočavanja, identificiranja i razumijevanja emocija, kao i kontroliranje i korištenje osjećaja za izražavanje misli.

postupnim uključivanjem djeteta u društvo vršnjaka i osposobljavanja djeteta za suradnju s drugima čime se postupno izgrađuje osobna ličnost, a osobine ličnosti su spoj jedinstvenog i zajedničkog iskustva socijalizacije u određenoj kulturi (Bognar, 2002).

2.1.2. Socijalni odnosi

Socijalizacija podrazumijeva prenošenje normi ponašanja, vrijednosti i obrazaca ponašanja na pojedinca koji se u njegovoj okolini smatraju prihvatljivima i moralnima. Taj se proces djelomično odvija spontano kada dijete imitira uobičajena ponašanja iz svoje okoline. Međutim, veći dio socijalizacije odvija se namjerno kada okolina nastoji svjesnim naporom promijeniti ili oblikovati dječje ponašanje u skladu s društvenim zahtjevima putem objašnjavanja, pokazivanja primjerom, zatim kažnjavanjem i nagrađivanjem. U toku dječjeg razvoja mijenja se prisutnost i važnost pojedinih izvora socijalizacije. U najranijem djetinjstvu izvor je obitelj, na početku školovanja škola, a kasnije sve veću ulogu dobivaju vršnjaci.

Prvo poglavlje djetetovog života započinje u majčinom stomaku i tada ono uspostavlja svoj prvi odnos sa drugim živim bićem. Usklađenost majke i djeteta se smatra osnovom za sve kasnije oblike osjećaja povjerenja i bliskosti prema drugima (Colin, 1996.). Nakon rođenja u djetetov život se uključuju i druge osobe (otac, brat/sestra, rođaci) i mnoge studije pokazuju da je kvaliteta interakcije u obitelji prediktivna za razvoj i prilagodbu djeteta (Klarin, 2006.). Dijete započinje svoje socijalne odnose s okolinom izražavajući svoje potrebe, slanjem signala na koje okolina reagira. Pritom se između djeteta i njegove najbliže okoline uspostavlja snažna afektivna povezanost, važna za cjelokupan djetetov razvoj. Obitelj je kao primarni izvor dječjih iskustava socijalni svijet koji je nabolje istražen. Rana vezanost, odnosno kvaliteta interakcije dijete-roditelj zauzima značajno mjesto u znanstvenim istraživanjima, a rezultati tih istraživanja upućuju na zaključak da je kvaliteta rane vezanosti pretpostavka ostvarivanju drugih socijalnih odnosa. Dijete koje nije imalo njegujuće odrasle koji su se adekvatno brinuli o njemu, ima problema već i sa stvaranjem prijateljstava, a kamoli s razrješavanjem poteškoća i sukoba, ali to naravno nije slučaj sa svom djecom jer neke studije pokazuju da je moguće nadomjestiti nastalu emocionalnu štetu sa kvalitetnim vršnjačkim odnosima (Freud i Dann, 1951., prema Katz, McClellan, 1999.). Kvaliteta odnosa s roditeljima povezana je sa slikom o sebi (samopoimanje) koja dalje utječe na uspješnu integraciju djeteta u svijet vršnjaka (Klarin, 2000.). Utvrđeno je da samopoimanje (nisko ili visoko) znatno utječe na reguliranje ponašanja u situacijama kada djeca pokazuju svoje mogućnosti (ispiti, natjecanja i sl.), određuje i njihovo socijalno ponašanje, s obzirom na

odabir socijalnih situacija i sudjelovanje u njima, također utječe na prihvaćanje ili odbijanje negativnog utjecaja vršnjaka te delinkventno ponašanje (Lacković-Grgin, 1994.).

S vremenom socijalne interakcije djeteta i njegove okoline postaju sve bogatije, raznolikije i složenije, a djetetov socijalni prostor se sve više širi. Dijete postaje sposobno podnositi kratkotrajnu odvojenost od svojih roditelja i uspostavljati socijalne odnose i s drugima. Različiti socijalni odnosi pomažu djeci u razvoju na različite načine, oni se nadopunjuju. Roditelji pružaju djeci osjećaj sigurnost čime potiču razvoj individualnosti, dok su vršnjački odnosi prolazni i uvjetuju uspostavljanje i održavanje interpersonalnih izvanobiteljskih veza (Klarin, 2006.). Razvojni psiholozi, kao što su Vigotski, Piaget i Erikson dijele mišljenje da vršnjački odnosi omogućavaju jedinstveni kontekst za kognitivan, emocionalan i socijalan razvoj, sa naglaskom na jednakost, suradnju, intimnost, sazrijevanje i unaprijeđenje dječjih intelektualnih sposobnosti kao i brige za druge (Ladd, 1999.). A mnoge suvremenije studije samo podupiru ta saznanja. Dakle, proces učenja i ljudskog razvoja se ostvaruje trajnim aktivnim sudjelovanjem u životu socijalnih zajednica (obitelj, poznanici, vršnjaci) i malo je toga u životu što ne uključuje interakciju sa drugim ljudima. Da bi ostvarili kvalitetne odnose unutar zajednice nužno je poznavanje i razumijevanje njezinih normi, pravila i vrijednosti, a najbolji način za usvajanje i poboljšavanje socijalnih umijeća jest praksa. Najjranija iskustva su naravno bitna ali ona nas ne osposobljavaju za cijeli život. Pojedinaac se neprestano susreće sa novim iskustvima i novim zahtjevima u društvenom životu, kojima se mora prilagođavati da bi ih svladao i pri tome se i sam mijenja, njegova socijalna kompetencija se usavršava. Stoga možemo reći da je socijalizacija proces koji traje cijeli život a očituje se u nastanku osobe koja postaje zrelim i odgovornim članom društva (Pennington, 2001.). Sa stajališta društva, socijalizacija je proces kojim se s generacije na generaciju prenose društvena pravila i vrijednosti, proces kojim se osigurava stabilno i skladno funkcioniranje društva. Pojedinci takva pravila i vrijednosti moraju usvojiti kao svoja vlastita, ne samo da bi bili stabilne i cjelovite ličnosti, već i radi toga da bi svoje društvene zadatke i uloge lakše obavljali. Zajednička pravila i norme ne trebaju samo zato da razumijemo što drugi od nas žele i zahtijevaju, nego i radi toga da u našim društvenim ulogama ostvarimo smirenje i unutrašnju suglasnost sa vanjskim zahtjevima. Kada se prilagodimo i naviknemo na takvo ponašanje, naša društvena okolina će nas nagraditi odobravanjem, pažnjom i priznanjem.

2.1.3. Rano djetinjstvo (1-6g.)

Rano djetinjstvo je razdoblje u kojemu se dijete upoznaje sa svijetom, društvenim normama, ali isto tako, upoznaje sebe i vlastite emocije, počinje shvaćati da su svi ljudi drugačiji, jedinstveni pa tako i ono, da posjeduje specifične osobine, želje i emocije. Još kao vrlo mala, djeca napuštaju okrilje svojih roditelja i ulaze u prošireni socijalni svijet, a interakcija sa vršnjacima igra važnu ulogu u razvoju svakog djeteta. Već sa nekoliko mjeseci dojenčad je sposobna komunicirati putem glasa, osmjeha, dodira i sl. U drugoj godini života djeca pokazuju i prosocijalno i agresivno ponašanje prema vršnjacima, a od druge do pete godine dolazi do razvoja vršnjačkih odnosa (Hay, 2005.). Dijete se u ovom periodu često sukobljava sa svojom okolinom, suprostavlja se i prečesto upotrijebljava riječ ne! Izaziva druge ljude kako bi isprobalo granice svoje neovisnosti. Tijekom navedenog razdoblja raste interes za socijalnim kontaktima, a istraživanja pokazuju da djetetu koje u ovom ranom periodu ne uspije postići minimalnu razinu socijalne kompetencije prijeti opasnost od raznih socijalnih neprilagođenosti koje će mu u daljnjem životu stvarati poteškoće kao što su delinkvencija, slab uspjeh u školi, razni mentalni poremećaji i sl. (Katz, McClellan, 1999.). Prijateljstvo u predškolskoj dobi ima posljedice na socijalni i emocionalni razvoj, i to u smislu razvoja samoregulacije i kontrole emocija. U ovom razdoblju dolazi do tzv. prve razine socijalnih odnosa sa vršnjacima za koju je karakteristično razumijevanje tuđih osjećaja, ali nema međusobnog pomaganja, niti osjećaja odgovornosti (Klarin, 2006.). U početku se dijete igra uz drugu djecu, paralelno s njima ili samo promatra što oni rade, da bi se uskoro počele javljati prve interakcije. Dijete predškolske dobi polako počinje shvaćati pojam prijateljstva, iako se to shvaćanje odnosi tek na ugodnu igru i razmijenjivanje igračaka, također veću važnost pridodaje jednom prijatelju (većinom istog spola) uz kojeg se veže emocionalno, nego skupini vršnjaka s kojima provodi vrijeme.

Kada djeca krenu u vrtić tada se njihov svijet počinje širiti dalje od obitelji, formiraju nove odnose, sa odgajateljima i vršnjacima. Svijet vršnjaka je vrlo važno socijalno okruženje u kojem dijete živi i razvija se. Dijete većinu slobodnog vremena tijekom razvoja provodi s vršnjacima. Druženje se odvija kroz igru, kada dijete uči socijalne uloge, razvijaju se vještine odnosa, načini na koji pristupaju jedni drugima, što je veoma bitno i za školsko razdoblje kao i za rješavanje problema sa ciljem prihvaćenosti u grupi. Stupanj uživanja i zadovoljstva koje dijete ostvaruje u igri s prijateljima ovisi o stupnju međusobne ostvarene suradnje. U vršnjačkoj skupini djeca dijele zajedničke vrijednosti, osjećaju pripadnost, počinju uvažavati

individualne sličnosti i razlike. Osim osjećaja sigurnosti i podrške, interakcija s vršnjacima ima za funkciju smanjenje tjeskobe i strahova vezanih uz promjene koje prate ovo razvojno razdoblje. Djeca postepeno uče samostalno donositi odluke, naći zajednički jezik, poštovati pravila, razmijenjivati informacije, nositi se sa porazom i pobjedom i ovladati složenim odnosom suradnje i suparništva na koje nailaze u svijetu svojih vršnjaka, a razina socijalne kompetencije koju su postigli u vrtiću ukazuje na to kakva će biti njihova socijalna i akademska kompetencija u školi (Pellegrini i Glickman, 1990., prema Katz, McClellan, 1999.).

2.1.4. Srednje i kasno djetinjstvo (6-12.g.)

U razdoblju srednjeg djetinjstva djeca kreću u školu koju će pohađati godinama. Polazak u školu vrlo je značajan doživljaj za dijete. U predškolskoj ustanovi je vladalo obiteljsko okruženje, djecu se nije ocijenjivalo, većinu vremena su provodili u igri, dok u školi dolazi do velikih promjena. Ovu ustanovu karakteriziraju jasno definirana pravila i hijerarhija odnosa kao i naglasak na disciplini. Prvi dojam koji dijete stekne o školi je veoma bitan jer se na njemu temelji uspješnost njegovog daljnjeg školovanja, pa se može smatrati i presudnim trenutkom za cijeli život djeteta. Škola i razred pružaju djetetu brojne mogućnosti za stvaranje socijalnih odnosa, sa vršnjacima i sa odraslima koji mu predstavljaju autoritet.

Dijete je okruženo sa skupinom vršnjaka s kojima stječe prva prava prijateljstva. Iako se tu javlja međusobno natjecanje i odnos popularnosti i nepopularnosti, djeca uglavnom sve prihvaćaju kroz igru. Dijete će trpiti negativne emocionalne posljedice, slabije će se prilagoditi na školu i izgubiti će bitan izvor socijalnih informacija u slučaju da ga vršnjaci odbace ili na neki drugi način bude spriječeno da nauči kako se uklopiti u društvo. Temeljna kompetencija potrebna za uspješnu interakciju unutar vršnjačke skupine je naizmjenično sudjelovanje u aktivnostima. Kako bi dijete uspješno svladalo to umijeće, mora znati odgoditi ispunjenje svojih želja, jačati ponašajnu samokontrolu, shvatiti da je u socijalnom kontekstu najbitnije i najzad očekivano čekati na svoj red kako bi se ispunio uvjet primjerenog ponašanja u grupi vršnjaka (Boivin, 2005.).

Dijete će napredovati u školi i prilagoditi će se društvu novih vršnjaka ako je dostigao određeni stupanj kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja. Također mora imati i razvijene određene kulturno higijenske i radne navike kako bi moglo izvršavati zadatke i obaveze koje mu škola postavlja. Vrijeme koje provode sa vršnjacima se produžuje, a zajedničke aktivnosti prisutne su u školi i izvan nje. U srednjem djetinjstvu, 30% dječje

socijalne interakcije uključuje vršnjake, što je porast u odnosu na rano djetinjstvo gdje je samo 10% dječje socijalne interakcije uključivalo vršnjake (Rubin, Bukowski i Parker, 1998., prema Blume i Zembar, 2007.). Djeci se u ovom školskom razdoblju pruža mogućnost izvannastavnih aktivnosti, različite grupe i organizacije koje će ih podučavati važnim socijalnim vještinama kao što su suradnja, vodstvo i doprinos dobrobiti drugih. Kako djeca stječu te vještine, povećava im se samopouzdanje, samopoštovanje i odanost zajednici. Djetetovo ponašanje, kao i njegovo emocionalno izražavanje i doživljavanje se mijenja pod utjecajem socijalnih odnosa. Dijete uči koje su reakcije prikladne u pojedinoj situaciji, a koje to nisu na temelju reakcija drugih na vlastita ponašanja i emocionalna izražavanja. Na taj način uči kontrolirati vlastito ponašanje i prilagođavati ga okolnostima. Opservacijsko učenje je veoma bitno za dijete jer ono promatra drugu djecu i uči, stječe spoznaje, vještine i znanja koja nadilaze vlastito iskustvo. U ovom periodu (pogotovo u kasnijem djetinjstvu) se povećava mogućnost sudjelovanja u životu zajednice, u raznim volonterskim aktivnostima i sl., što nadalje povećava vjerojatnost prevladavanja nepovoljnih životnih okolnosti. Ovo je zaista period kada dijete ima bezbroj mogućnosti gdje da pokaže ili dalje razvija sve ono što je usvojio ili naučio od obitelji, okoline ili u vrtiću.

Srednje i kasno djetinjstvo obilježava razvoj atletskih sposobnosti, kognitivnih sposobnosti (koje omogućuju uspješnije rješavanje konflikata i problema), procesa logičkog mišljenja, stjecanje temeljnih vještina pismenosti, razumijevanja samoga sebe, moralnosti i prijateljstva te pripadnost vršnjačkoj grupi (Borich i Tombari, 1995., prema Klarin, 2006.). Djeca su u ovom razdoblju u stanju razgovarati o svojim osjećajima i mislima, postupcima i odnosima s drugima. Potrebni su im prijatelji s kojima mogu razmijeniti iskustva o zadovoljstvima i frustracijama. Većim iskustvom u socijalnim odnosima dijete postupno sve bolje razumije druge, njihove namjere, potrebe i želje, postaje sve uspješnije u uočavanju diskretnih socijalnih znakova i sve točnije na njih reagira. Brojna su istraživanja pokazala da provodeći sve više vremena u vršnjačkoj grupi, vršnjaci zauzimaju ključno mjesto u djetetovu životu, osobito u srednjem djetinjstvu (Klarin, 2000.). U školi djeca postaju članovi malog društva u kojem svladavaju mnogobrojne nove zadatke, upoznaju drugu djecu i odrasle, u kojem postoje određena pravila što opisuju, ograničavaju i mijenjaju ponašanje, osjećaje i stavove, i u kojem se naposljetku prenose vrijednosti i značajke kulture u kojoj žive.

Polaskom djeteta u školu, krug oko njega se širi i u njegovoj aktivnosti igra više nije osnovna, učenje postaje njegova osnovna aktivnost ali s obzirom na složenost škole i školovanja, uspjeh djeteta predstavlja mnogo više od samih ocjena. One su pokazatelj u kojoj

je mjeri dijete usvojilo znanja i vještine što se od njega zahtijevaju prema školskom programu u određenom razredu. Uspješnost učenika, međutim, obuhvaća i cijeli niz sposobnosti da se prilagodi pravilima života u razredu i bude prihvaćen među djecom. Na prilagodbu utječu mnogi čimbenici, poput individualnih karakteristika djeteta, motivacije, emocionalne zrelosti, samokontrole, osjećaja odgovornosti, sposobnosti komunikacije s drugom djecom i sl.

U ovoj dobi se također mijenja i shvaćanje značenja prijateljstva, gdje je temelj prijateljske veze odanost, dijeljenje emocija, potpora, pomaganje i tolerantnost. Javlja se potreba za pripadanjem grupi, ali i za jednim pravim prijateljem s kojim se dijeli sve. Razvija se druga razina socijalne kompetencije kada su djeca spremna na suradnju i dogovor, ali ovo je i period kada su česti raskidi prijateljstva jer djeca tek formiraju granice odnosa i razumijevanje pojma kompromis (Rubin, Bukowski i Parker, 1998., prema Blume i Zembar, 2007.). U kasnom djetinjstvu dostiže se i treća razina gdje dolazi do uzajamnosti prijateljskih odnosa, obostrano razumijevanje i potpora, sa velikim naglaskom na intimnosti. Prijatelj je osoba kojoj se može vjerovati, s kojom se može surađivati, tražiti potporu i zaštitu i naposljetku koja suosjeća. Prijateljstva postaju sve trajniji odnosi temeljeni na interesima i osobinama, a neka od tih prijateljstava potraju i cijeli život. Povjeravanje prijateljima pomaže riješiti mnoge probleme. Psihičke osobine postaju najbitnije, ali i dalje vlada istospolna podjela, vjerojatno zbog toga što je kod djevojčica naglasak na osjećajnosti, iskrenosti i zajedništvu a kod dječaka vlada kompetitivno ozračje (Klarin, 2006.).

U ovome periodu je posebno vidljiva razlika u odnosima između spolova. Dječaci se okupljaju u većim skupinama; popularni su ako su dobri sportaši, hrabri, sposobni privući pažnju i prijateljski raspoloženi prema drugim dječacima; a ako dođe do raskida prijateljstva pomire se u roku jednog dana. Djevojčice bolje funkcioniraju u manjim, zatvorenijim skupinama, česte su i trijade, koje nerijetko dovedu i do razmirica jer se jedan član uvijek osjeća izostavljen; kada dođe do raskida prijateljstva za pomirenje im je potrebno dva tjedna; kod drugih djevojčica cijene privlačnost, popularnost, optimizam, prijateljsko raspoloženje i smisao za humor na vlastiti račun (Azmitia, Kamprath, i Linnet, 1998., prema Blume i Zembar, 2007.).

Utjecaj vršnjaka u razdoblju srednjeg i kasnog djetinjstva je veoma izražen. Djeca ove dobi često se druže u skupinama u kojima imaju osjećaj sigurnosti. Skupine oblikuju zajednički ukus i članovi međusobno utječu na način oblačenja, izbor odjeće, glazbe, način ponašanja. Uloga roditelja je najvažnija do pete ili šeste godine djetetovog života, a nakon toga dijete u vršnjačkoj skupini testira naučene obrasce socijalnog ponašanja, a poticanje ili

ignoriranje dječjeg ponašanja od strane vršnjaka uvjetuje ili ponavljanje ili izbjegavanje tog ponašanja. Općenito je u ljudskoj prirodi slušati i učiti od drugih iste dobne skupine i iako su vršnjačke grupe nužne na putu ka odraslosti, one mogu imati i određene negativnosti. Djeca tako znaju u ovom razdoblju, pod pritiskom vršnjaka mijenjati svoje stavove, skloni su kompromisima, eksperimentiraju sa pušenjem, pićem, i/ili rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Iako ne opravdavaju takvo ponašanje, zbog straha da će ih odbaciti ili ismijati čak se i sami tako počinju ponašati. Iz navedenog se može zaključiti da vršnjačka skupina u ovom periodu igra važnu ulogu u razvoju dječje ličnosti (Harris, 1995., prema Klarin, 2006.).

2.1.5. Mjere vršnjačkih odnosa

Jedan od najjednostavnijih načina za ispitivanje vršnjačkih odnosa jest promatranje, koje provode i nastavnici i pedagozi. Koristi se za identifikaciju raznih poteškoća u socijalizaciji, razvoju učenika i često služi kao dopuna drugim tehnikama i metodama mjerenja. U ovoj metodi naglasak je na pojedincu i njegovim posebnostima, a ne na uopćavanju. Prilikom promatranja može se utvrditi koliko je dijete spremno za kontaktiranje sa drugim učenicima, da li je prilagodljivo, da li pokazuje obzir prema drugima, na koji način doprinosi radu grupe, itd. Prilikom ocjenjivanja učeničkog ponašanja potrebno je da promatrač bude temeljit i da svoje zaključke potkrijepi i drugim podacima. Velik problem u ovoj metodi je naravno pristranost promatrača, ali i prerano zaključivanje, a da bi se izbjegli navedeni problemi naglasak je na objektivnosti i promatranju učenika u više različitih situacija i u različito vrijeme. Korisno je i vođenje bilješki, kao npr. anegdotske bilješke koje su objektivne, činjenične, kratke i predstavljaju opis učenikovog ponašanja u određenoj situaciji (Jurić, 2004.).

Neke od glavnih vrsta mjernih instrumenata za mjerenje vršnjačkih odnosa su ankete i skale procjene, s tim da ne postoje oštre granice između njih, što znači da anketa može nerijetko postati i skala procjene. Anketa se veoma često koristi u školama za proučavanje pojedinog učenika i omiljen je mjerni instrument među pedagozima. Podrazumijeva pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima ispitanika iz reprezentativnog uzorka pomoću upitnika. Anketni upitnik se sastoji od niza pitanja sa praznim prostorom za odgovore (otvoreni tip pitanja) ili unaprijed pripremljenim odgovorima (zatvoreni tip pitanja). Ovaj potonji se dijeli na dvije vrste: pitanja s ponuđenim odgovorima nabrojavanja (da-ne) i pitanja s ponuđenim odgovorima intenziteta (1-5). Prednosti ankete su da nam druge metode, kao npr.

metoda promatranja daje podatke onakve kakvi se trenutno nalaze u trenutku opažanja, dok anketom možemo dobiti podatke o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, ekonomičnost je isto bitna, putem ankete u kratkom vremenu se može anketirati veliki broj ispitanika i doći do velikog broja podataka, naravno to smanjuje i troškove samog istraživanja. Međutim, vrijednost ankete je ograničena, jer spoznaje koje nam ona može dati ovise o iskrenosti ispitanika i o njihovoj sposobnosti da odgovore na postavljena pitanja, ali zato ona mora biti promišljeno sastavljena sa odabranim pitanjima, koja trebaju biti jednostavna, jasna, nedvosmislena i nesugestivna. Unatoč svemu, anketa je i dalje najčešća metoda prikupljanja podataka u društvenim istraživanjima.

Drugi mjerni instrumenti su skale procjene pomoću kojih se procjenjuju osobine ispitanika ili ponašanje ispitanika u određenim situacijama, a mogu se i prikupljati podaci o mišljenjima u svezi s nečijim osobinama, kvalitetom nečijeg izratka ili proizvoda i sl. Skalama procjene ostvaruje se stupnjevito procjenjivanje zasnovano na promatranju. Pritom se upotrebljavaju razni oblici ljestvica (skala) čime se ostvaruje i kvantitativni iskaz prosudbe, dakle zapažanja dobivaju mjerni izraz (brojčani, grafički) kojim se utvrđuje prisutnost neke osobine, pojave, i događaja, a određuje mu se i ekstenzitet. Tako skala procjene najčešće zahtijeva da se utvrđenoj osobini odredi i stupanj prisutnosti. Ova skala pridonosi upoznavanju učenika jer je vrlo prikladna za procjenu njegovih osobina. Skalama procjene objedinjuju se sudovi različitih procjenjivača i umanjuje opasnost ekstremnog zaključivanja o učeniku. Od presudne je važnosti da u procjenjivanju sudjeluje više osoba. Smatra se da je potrebno najmanje tri procjenitelja i da ih ne treba više od sedam.

Prije utvrđivanja mjernih karakteristika treba uvažiti temeljne zahtjeve za izbore ili sastavljanje skale: procjenjuje se osobina koja se može objektivno opisati, i ne smije uključivati nekoliko osobina, što bi značilo značilo da se osobina mora raščlaniti do jednoznačnosti, također treba izbjegavati osobine koje nisu lako uočljive ili se aktivnosti u vezi s njima rijetko događaju, važno je i da o mogućnosti određivanja stupnja osobine ovisi njeno uvrštenje u skalu, procjene osobina unose se na osnovi prošlosti i sadašnjosti, a ne prema mogućoj budućnosti, i naposljetku procjenu ne treba primjenjivati tamo gdje su uspješnije druge metode i tehnike (Jurić, 2004.).

Najveća prednosti skala procjene jest da su one sredstvo kvantificiranja promatranja kao i sredstvo pomoću kojega nekoliko promatrača može procijeniti istoga pojedinca što povećava pouzdanost procjene. Nedostaci bi se mogli pojaviti u slučaju niskog međusobnog slaganja procjenjivača, zatim zbog tzv. halo efekta koji podrazumijeva procjenjivanje na

temelju općeg dojma, kao i zbog osobne jednakosti procjenjivača, i tendencije uprosječivanja. Važno je napomenuti da su spomenute pogreške također moguće i za sve druge metode sakupljanja podataka i nisu karakteristične samo za skale procjene (Jurić, 2004.).

Neke od skala koje bi se mogle koristiti u procjeni vršnjačkih odnosa su Child and Adolescent Social and Adaptive Functioning Scale (CASAFS)², koja mjeri školsku izvedbu, vršnjačke i obiteljske odnose, zatim Peer Pressure Inventory (PPI), koja služi za procjenu smjera i intenziteta pritiska koji mladi proživljavaju od strane svojih vršnjaka (Clasen i Brown, 1985.).

Školski pedagozi i razrednici često koriste i sociometrijska istraživanja kako bi otkrili strukturu i odnose unutar manje društvene skupine, npr. razreda, kao i komunikacijske osobine učenika. Potrebno je poznavati odnose unutar razreda, utvrditi položaj pojedinca u grupi, kako su učenici prihvaćeni od svojih vršnjaka, tko je odbačen, tko je popularan i sl., kako bi nastavnici i pedagozi mogli odgojno djelovati na poboljšanje uvjeta, poticati zajedništvo, prijateljstvo i međusobno prihvaćanje. Potreba za sociometrijskim ispitivanjem se često javlja iz dva razloga. Prvi bi bio kada u određenoj grupi postoje poteškoće u komunikaciji, vladaju loši odnosi gdje izostaje suradnja i međusobno uvažavanje, a sociometrija će pomoći otkriti uzroke takvog stanja. Drugi razlog bi bio praćenje promjena u grupi nakon provedenih odgojnih utjecaja. Vrsta i broj pitanja koja se koriste u sociometrijskim istraživanjima će ovisiti o specifičnoj odgojnoj situaciji, uzrastu ispitanika i međusobnom poznavanju (Jurić, 2004.). Nakon provedenih ispitivanja rezultati se grafički prikazuju na sociogramima koji pokazuje koliko koji pojedinac privlači osoba, koliko odbija, koliko ostavlja ravnodušnima, pomoću čega nadalje možemo zaključiti koje je dijete usamljeno, koje je popularno, koje je odbačeno i sl. Na osnovu ovakvih rezultata predlažu se pojedine mjere radi jačanja povezanosti unutar društvenih grupa.

² Ponuđene skale u ovom radu su većinom na engleskom jeziku, zbog manjka primjera u hrvatskom. Prijevod na hrvatski jezik je izrazito lagan zbog korištenja jednostavnog rječnika.

2.2. KVALITETA PRILAGODBE

2.2.1. Sigurna djeca

Suočavajući se sa činjenicom kako je svijet u kojem danas živimo postao opasan i za odrasle, potrebno je postaviti pitanje koliko su djeca ugrožena u takvom okruženju i što se može učiniti kako bi im se pomoglo da se osjećaju zaštićeno i sigurno u svijetu u kojem žive. Ovim pitanjima se trebaju baviti i roditelji, i nastavnici, i pedagozi. Zajedničkom suradnjom trebaju djeci pomoći u razvoju sposobnosti potrebnih za osjećaj sigurnosti u vlastitim domovima, školama i široj zajednici.

Postoje određene osobine djeteta ili sposobnosti koje kazuju da se dijete osjeća sigurno. Kada se dijete u slučaju nekog stresa ili poteškoća okreće drugim ljudima za savjet, utjehu, i suosjećanje to pokazuje da ima povjerenja u druge ljude tj. da se osjeća sigurno u svome okruženju, da je sposobno da potraži pomoć i riješi problem na konstruktivan način. Na ovu sposobnost se nadovezuje vještina rješavanja problema i preuzimanja inicijative jer ukoliko dijete razvije način na koji može ostvariti svoje ciljeve osjećati će se sigurnije u svijetu jer će imati osjećaj da može utjecati na pozitivan ishod u budućnosti. Isto tako bitna je i sposobnost iskazivanja osjećaja i želja, gdje djeca zauzvrat trebaju dobiti potvrdu da su shvaćena i prihvaćena kako bi se osjećali sigurnije. Umijeće rasuđivanja i razmišljanja također proizlazi iz unutarnjeg osjećaja sigurnosti, a očituje se u djetetovom stanju da bude logično i realistično i da se ne povlači iz stvarnosti ukoliko se mora suočiti sa nečim što ga plaši. Shvaćanja da postoji više uzroka i da nije sve "crno i bijelo", da postoji nešto i između je veoma važna za djetetovo poimanje svijeta. Na taj način može sagledati razne situacije iz više perspektiva i pronaći više uzroka nekom bolnom iskustvu, kao npr. kada se drugo dijete ne želi igrati s njim dijete može pomisliti da je razlog to što ga prijatelj ne voli ili može pronaći više uzroka (trenutno nema vremena, ne voli taj način igranja i sl.).

Samopoimanje i samopouzdanje je također bitno jer kada djeca znaju sebe, svoja uvjerenja, stavove, sposobnosti i vlastitu vrijednost tada će osjećati stabilnost i pripadanje, a izbjeci će nesigurnost (Greenspan, 2003.). Školske godine su posebno obilježene daljnjim razvojem navedenih vještina, sposobnosti ili umijeća koje pomažu djetetu da se osjeća sigurno. U ovim godinama je posebno bitno samopouzdanje jer je to razdoblje kada dijete mora odolijevati raznim iskušenjima i ne pasti pod utjecaj vršnjaka. Dijete koje se ne osjeća sigurno će se pod utjecajem vršnjaka osjećati ranjivo i ugroženo i učiniti će sve da bude prihvaćeno, jer ipak svi ljudi za osjećaj sigurnosti traže potvrdu u okolini.

Temelj osjećaja dječje sigurnosti se ponajprije rađa u obiteljskom okruženju, a tijekom školskog razdoblja se dodatno učvršćuje. Ukoliko se dijete osjeća zbrinuto i zaštićeno u svome domu tada razvija osjećaj smopouzdanja, postaje otvorenije i spremnije za rješavanje brojnih izazova koji ga očekuju u budućnosti. Ukoliko dijete ne prima dovoljno podrške i suosjećanja od roditelja i obitelji veoma je vjerojatno da će se osjećati nesigurno. Dječji osjećaj sigurnosti također ovisi o tome kako roditelji doživljavaju svijet, da li su tjeskobni, nesigurni i uplašeni ili vjeruju u bolju budućnost i sl. Djeca su od najranije dobi izložena raznim tragedijama (teroristički napadi, nasilje u školama, prirodne katastrofe i sl.) koje se događaju u svijetu, putem medija i zato obitelj treba djetetu predstavljati sigurno sklonište iz kojega može istraživati nesiguran svijet (Greenspan, 2003.).

Isto tako i školsko okruženje bi djeci trebalo pružati osjećaj sigurnosti, ali to u realnosti često nije tako. Najčešće se djeca osjećaju nesigurno u školi. Budući da je ovo period velikih promjena u djetetovom životu, javljaju se razni znakovi nesigurnosti i tjeskobe. Djeca mogu osjetiti izrazito strahovanje i zabrinutost zbog toga što su izloženi gomili podataka iz medija (ratovi, ubojstva i sl.) iz kojih ne mogu procijeniti vjerojatnost opasnosti za njih same. Zbog toga se roditelji i nastavnici moraju potruditi da im pojasne određene odnose u svijetu i pružiti im smirujuće činjenice. Potrebno je objasniti da se loše stvari događaju u svijetu, ali da to ne znači da se i njima moraju dogoditi. Djeca isto tako mogu biti pod stresom zbog događaja u školi, ili zbog samog učenja koji im predstavlja velik izazov. Tada se ono osjeća nesigurno i tjeskobno i najvažnije je da osjeti kako mu roditelji i nastavnici nastoje pomoći. Potrebno mu je na početku smanjiti školske obaveze kako bi ih dijete uspjelo ispuniti i kako bi osjećalo napredak jer se djeca osjećaju sigurnije kada vide da napreduju. Kada su djeca nesigurna onda ona previše ovise o gomili, nemaju osjećaj za to tko su i što su, žele se ponašati i odijevati kao i ostali jer na taj način osjećaju pripadnost i povećava im se osjećaj sigurnosti.

Sve veći broj djece je fizički i verbalno zlostavljano ili je bilo svjedokom nasilništva u školi. Nasilništvo se javlja i u osnovnoj i u srednjoj školi, a najčešći oblik nasilništva je zadirkivanje, uznemiravanje i nazivanje pogrdnim imenima. Postoji mnogo kompleksnih razloga zašto su neka djeca nasilna prema drugima. Nasilničko ponašanje može biti pokušaj stjecanja popularnosti, pokušaj da se pokažu odlučnima, sposobnima ili da na sebe skrenu pažnju. Nasilje može biti i izraz nemoćne ljubomore na osobu prema kojoj se nasilno odnosimo, kao i pokušaj prevladavanja osobnih problema ili frustracija koje dijete ne može na drugačiji način riješiti. Dijete izloženo nasilju u vlastitoj obitelji može isti način ponašanja

prenijeti i na svoju školsku okolinu. Navedeni načini maltretiranja su se do prije nekoliko godina smatrali sastavnim dijelom života tj. odrastanja i škole nisu provodile nikakvu vrstu prevencije. Ali u moderno doba se sve više pozornosti posvećuje zaštiti djece, pa tako i u školama. Istražuju se nove metode i tehnike, provode se razne radionice i seminari, kako bi se smanjilo nasilje u školama. Učenike se uči raznim strategijama i vještinama kako bi se znali zaštititi od nasilnika i osjećali se sigurnije u školskom okruženju (Field, 2004.).

2.2.2. Otporna djeca

Kvaliteta otpornosti je ključan element koji je potreban svakom djetetu, pogotovo u današnje vrijeme brzih promjena, brojnih opasnosti i prezaposlenih roditelja, jer pomoću ove kvalitete djeca se mogu uspješno nositi i prevladati nevolje i poteškoće. Mnogi događaji imaju uznemirujući utjecaj na djecu, a djeca se razlikuju po sposobnosti da se nose s tim negativnim događajima. Ova kvaliteta objašnjava zašto se neka djeca bore kada se suoče sa nekim preprekama, a neka odustanu. Otporno dijete je ono koje postiže pozitivne rezultate unatoč riziku (Delale, 2001.) i koje pokazuje visok stupanj ustrajnosti i prilagodbe. Otpornost se razvija i mijenja tijekom vremena. Otpornost u konačnici omogućuje pravilan izbor ponašanja u određenim situacijama unatoč negativnim čimbenicima. Otpornost predstavlja unutrašnju snagu koja djeci pomaže da se na kompetentan način nose sa stresom i pritiskom, da se uspješno suočavaju sa izazovima svakodnevice, da se oporavljaju od trauma, razočaranja, te da si postavljaju ostvarive ciljeve (Brooks, Goldstein, 2005.).

Kako bi se dijete smatralo otpornim mora sadržavati određene karakteristike ili umijeća. Prema Bickartu i Wolinu (1997.) postoji sedam karakteristika otpornosti. Među prvim je oštroumnost, što bi značilo da dijete zna postaviti smisljena pitanja i davati iskren odgovor, druga je da dijete pokazuje visok stupanj neovisnosti, treća je sposobnost stvaranja i održavanja kvalitetnih odnosa sa drugim ljudima, četvrta je inicijativnost, gdje otporna djeca pokazuju da su proaktivna, a ne pasivna i gdje dijete uživa u rješavanju problema i traganju za znanjem, peta je kreativnost, šesta je smisao za humor (i na vlastiti račun), i naposljetku sedma je postojanje morala, shvaćanja što je dobro ili loše, ispravno ili krivo. Kao dodatak tome važno je navesti da otporna djeca osjećaju da su posebna i vrijedna, dakle imaju snažan osjećaj osobne vrijednosti, puna su nade i optimizma, ali su isto tako i svjesna svojih slabosti i ranjivosti, ali se više usmjeravaju na pozitivne strane svoje osobnosti.

Skupina psihologa iz Nuerenberga (Ajduković, 2000.) je utvrdila određene činitelje koji pospješuju razvoj otpornosti i time umanjuju rizik pojave poremećaja u ponašanju. Kao

najvažniji činitelj se navodi stabilan emocionalan odnos sa makar jednim roditeljem ili drugom značajnom osobom, te socijalna podrška unutar i izvan obitelji, zatim pozitivna klima u školi koja odiše otvorenosću i podrškom, gdje je važna i suradnja roditelj-nastavnik, nakon njih dolazi kognitivna kompetentnost koja se manifestira kroz samopouzdanje i pozitivno samopoimanje, i na kraju je bitno i aktivno suočavanje sa stresorima. Dakle, vidljivo je da i na otpornost utječu tj. da se i otpornost razvija pod utjecajem četiri faktora: obitelj, škola, zajednica i sama individua i njene karakteristike.

Iako su sigurnost i otpornost veoma povezane i imaju mnogo toga zajedničkog to ne mora značiti da se otporno dijete uvijek osjeća sigurno ili da otpornost proizlazi iz osjećaja sigurnosti. Otpornost, kao što je već navedeno, podrazumijeva sposobnost suočavanja sa različitim životnim situacijama, izazovima i nedaćama bez gubitka humanosti tj. dijete je otporno ukoliko se može suočiti sa problemima u životu ali isto tako i pokazati osjećaje. Otporno dijete nije uvijek jako i sretno, može biti i tužno, slabo, tjeskobno i zabrinuto ali je bitno da si zna uz unutarnju snagu samo pomoći i naučiti vrijednu lekciju iz loših iskustva.

Kako bi uspješno odgojili dijete i njegovali otpornost koja će im odrediti daljnji uspijeh u životu potrebno je slijediti nekoliko načela ili postupaka. Roditelji i odgojitelji trebaju poučavati i izražavati suosjećanje tj. pokušati se staviti u položaj djeteta, da shvate i razumiju njegova stajališta i mišljenja. Također trebaju pronaći način na koji će voljeti djecu kako bi se ona osjećala voljeno, prihvaćeno, posebno i cijenjeno. Bitno je i prihvaćanje djece onakvom kakva jesu, sa svim svojim manama i nedostacima kao i vrlinama i treba im pomoći da is postave realne ciljeve i očekivanja u životu, a izbjegavati prevelika očekivanja od djece koja ona ne mogu ispuniti. Potrebno je prepoznati, njegovati i razvijati dječje talente (jer svako dijete ima neku "jaku" stranu) kako bi ono osjetilo uspijeh, steklo samopouzdanje koje će mu nadalje pomoći da prevlada slabosti ili neuspjehe u drugim područjima. Stručnjaci su se unazad nekoliko godina uvijek trudili da popravljaju dječje nedostatke, umjesto da su radili na izgrađivanju jake osobnosti tj. da su više razvijali dječje prednosti. Djeci je potrebno i objasniti kako su pogreške normalna pojava i kako se iz njih uvijek nešto može naučiti jer je strah od pogrešaka jedna od najvećih prepreka u stjecanju znanja. Važno je i razvijati dječju društvenu svijest i omogućiti im da daju svoj doprinos u poboljšanju svijeta u kojem žive, a to se može ostvariti uključivanjem djeteta u dobrotvorni rad. Roditelji moraju pomoći djeci da nauče samostalno donositi odluke i rješavati probleme, a najbolji način jest da im ne govore stalno što moraju činiti i na koji način da riješe problem, oni trebaju djeci pomoći da sami razmišljaju o mogućim rješenjima i da sama izaberu ono koje misle da je najprikladnije. Na

ovaj način djeca imaju osjećaj da upravljaju svojim životom, time jača njihovo samopoštovanje, kao i otpornost. Kako bi se razvijala otpornost u djece bitno je da je neka brižna tj. kompetentna odrasla osoba u blizini kako bi djetetu pomogla da razvije svoje vještine i sposobnosti. Većinom su tu roditelji, ali ponekad i drugi članovi obitelji, kao i nastavnici (Brooks, Goldstein, 2005.).

Zbog svega navedenog može se zaključiti kako je koncept otpornosti nužna kvaliteta, a dijete koje posjeduje tu kvalitetu je emocionalno zdravo i kako poticanje, jačanje i razvoj otpornosti treba zauzeti ključnu ulogu u odgoju djece kako bi ih se pripremilo na suočavanje sa teškoćama, što nadalje vodi prema uspješnosti i zadovoljstvu u svim sferama života.

2.2.3. Kompetentna djeca

Roditelji, nastavnici, kao i društvo u cjelosti polako počinju shvaćati kako su djeca rođena kompetentna, a ne kako se stoljećima smatralo da su egocentrična, nesklona suradnji i da ih se mora odgojiti kako bi postali korisnim i odgovornim članom zajednice. Ovaj osnovni temelj odgoja djece počeo se mijenjati tijekom 1950. godine, kada se postupno počelo djecu priznavati kao društvena bića s jednakim dostojanstvom i pravom na osobni rast i razvoj. Dokazano je da se motivacija za kompetentnošću manifestira već u najranijoj dobi kroz težnju dojenčadi da istražuju i uče od svoje okoline (Finkelstein i Ramney, 1977., prema Bezinović, 1988.). Prema Jasperu Juulu³ interakcija između odraslih i djece je nadasve uzajaman proces učenja. Što više nastupamo jedni prema drugima s ravnopravnim dostojanstvom, to smo svi više na dobitku. On smatra da su djeca od rođenja kompetentna dati povratne informacije roditeljima i spremna na suradnju s odraslima te da zdrava obiteljska interakcija proizlazi iz odnosa koji se temelje na ravnopravnom dostojanstvu svih članova. Svako dijete je rođeno kao ljudsko i društveno biće te kako bi se te osobine i dalje razvijale, trebaju biti s odraslima koji se ponašaju ljudski i društveno, a to podrazumijeva da odrasli ne iskorištavaju svoju moć nad djetetom. Djeca i odrasli moraju surađivati, posebno u postavljanju granica, i dječjih i roditeljskih, jer na taj se način djeca uče odgovornosti.

Smatra se da su roditelji potiskivali dječju kompetentnost smatrajući je prkosom, što je danas malo teže budući da se smanjilo strahopoštovanje autoriteta, te su djeca samostalnija, a roditelji fleksibilniji, spremniji prihvatiti dijete kako jest, dopustiti mu da izrazi svoje mišljenje i da sudjeluje u odlukama koje ga se tiču. Tako djeca uče čuti i svoje mišljenje, a ne

³ Svjetski poznati obiteljski terapeut, pedagog i edukator

samo svu pozornost usredotočiti na svoje roditelje. Na taj se način razvija njihova samosvijest i osobna odgovornost, a dijalog se temelji na ravnopravnom dostojanstvu. Roditelji ili odgajatelji koji smatraju da djeca nisu kompetentna su ustrajni u tome da se djeca pokore nekom vanjskom autoritetu, i to znači da su dobro odgojena. Nasuprot tome odrasli koji smatraju da su sva djeca rođena kompetentna pomažu djeci da izgrade čvrst unutarnji autoritet, koji će im omogućiti samostalan društveni i životni odabir. Naravno uvijek je bitno postaviti granice (što danas često nedostaje u modernom roditeljskom odgoju), nije dobro djetetu dati ni sve što hoće, jer tada često ne dobija i sve što treba.

Postoje različite vrste kompetentnosti, kao npr. socijalna, akademska, sportska, itd., ali sve te kompetencije opisuju dijete koje je spremno na rizike, koje prihvaća razumne izazove, isprobava nove aktivnosti, uživa u premošćivanju prepreka, i pokazuje osobnu odgovornost u skladu sa godinama. Ukoliko je dijete izgubilo osjećaj vrijednosti i/ili kompetentnosti odrasli bi se trebali potruditi pomoći djeci da pronađu i razviju mali kutić kompetencije (specifičan talent ili dar), jer na taj način djeca shvate da su u nečemu uspješna i osjećaju se kompetentno, i najvažnije, počinju vjerovati u sebe.

2.2.4. Mjere sigurnosti, otpornosti i kompetentnosti

Kako bi se razvijala, napredovala i izgradila unutarnju snagu djeca se moraju osjećati voljeno i sigurno u svijetu u kojem žive. Najbolji način da se provjeri u kojoj se mjeri djeca osjećaju sigurno je putem upitnika, anketa, skala procjene i sl. Skale koje mjere sigurnost djece su često dio većih skala koje procjenjuju sveukupan dječji boljitak kao npr. Behavior and Emotional Rating Scale BERS (Epstein, Sharma, 1998.), i Family, Friends, and Self (FFS) Form. BERS je razvijen zbog potrebe za standardiziranim mjerama za procjenu emocionalnih i ponašajnih osobina djece i mladih. Istražuje pet područja: interpersonalnu snagu (npr. reagira na razočarenje na miran način), uključenost obitelji (npr. sudjeluje u obiteljskim aktivnostima), unutarnju snagu (npr. pokazuje smisao za humor), školsko funkcioniranje (npr. prati na nastavi), emocionalnu snagu (npr. priznaje bolne osjećaje). FFS služi za procjenu tri područja: obiteljsko okruženje i odnosi (toplina, kontrola i konflikt), vršnjačke aktivnosti i uključenost (problemi, upoznatost s roditeljima i konvencionalne sudjelovanje), samopoštovanje i okolina (zadovoljstvo okolinom, školom i samopoštovanje), (Lou, 2006.).

Kreirane su i skale koje specifično mjere dječji osjećaj sigurnosti. Neke od njih su Personal safety⁴, koja se sastoji od tvrdnji koje mjere koliko se dijete osjeća sigurno u svom susjedstvu i školi, te na putu prema i iz škole (npr. živim u sigurnom susjedstvu, osobno sam bio pogođen nasiljem, brinem se o svojoj sigurnosti u školi itd.). Zatim Safety and threats⁵ i Exposure to violence, koje mjere učestalost prijetnji i ozljeda koje djece proživljavaju (na svojoj koži ili kao promatrači) u školama i obitelji (Dahlberg i sur., 2005.).

Također postoje i skale koje mjere specifične probleme koje utječu na osjećaj sigurnosti kao što je Skala strahova i anksioznosti za djecu i adolescente SKAD-62 (Vulić-Prtorić, 2002.), koja opisuje najčešće strahove, te simptome i sindrome anksioznosti u djetinjstvu i adolescenciji (npr. ispitnu anksioznosti, separacijsku anksioznosti, socijalne anksioznosti, zabrinutost, specifične strahove i fobije i sl.).

Otpornost predstavlja velik broj osobnih karakteristika i sposobnosti koje ljudi posjeduju i koje koriste kako bi se suočili sa životnim nedaćama. Kako bi razvili i podupirali dječju otpornost potrebno je znati koje kvalitete dijete već ima i/ili koje treba dalje usavršavati. Najbolji način da se to sazna jest putem mjerenja. Najčešći instrument su skale procjene koje su većinom prilagođene određenoj dobi ispitanika, tako da postoje skale za predškolsku dob, školsku, adolescente i sl. Brojni autori kao što su Grotberg (1997.), Daniel, Wassell i Gilligan (1999.), zatim Connor i Davidson (2003.)⁶, su razvili korisne okvire za procjenu otpornosti. U navedenim i sličnim skalama procjene se većinom ispituju različite značajke osobne percepcije kompetentnosti (rješavanje problema, interpersonalne vještine, prijateljstvo, suočavanje sa teškoćama, optimizam, kontrola, prihvaćanje promjena i sl.) i samopoimanje (osjetljivost, povjerenje i dr.). Neke skale mjere i specifične kvalitete otpornosti kao što je Coping Scale for Children and Youth CSCY (Brodzinsky i sur., 1992.), koja istražuje kako se djeca suočavaju sa problemima i poteškoćama koji ih okružuju. Neki autori pak smatraju da se osobina otpornosti sastoji od dvanaest osnovnih vještina pa su u skladu s time i razvili skalu⁷ koja mjeri vještine koje su potrebne u suočavanju sa svakodnevnim životnim stresovima. Neke od tih sposobnosti su brzo reagiranje na opasnost, traženje informacija, odlučno preuzimanje rizika, altruizam itd. (Kordich Hall, 2010.).

⁴ Joyce foundation youth survey

⁵ NYC youth violence survey

⁶ Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC/CD-RISC2)

⁷ Resiliency scale (Jew, Green i Kroger, 1999.)

Osim što se mjeri sama otpornost djeteta brojne su skale koje mjere i relevantne komponente koje utječu na otpornost kao što su unutarnji i vanjski faktore koji pomažu u pozitivnom razvoju mladih, akademskom uspjehu i zaštiti od rizičnog ponašanja⁸, zatim primarne zaštitne faktore koji pomažu razvoju otpornosti (prilagodljiva osobnost, poticajno okruženje, manje stresora, kompenzirajuća iskustva i dr.).⁹

Postoji mnogo načina kako mjeriti kompetenciju djece u različitim područjima. Jedan od načina je definitivno samoprocjena, gdje dijete samostalno ocjenjuje vlastite sposobnosti. Susan Harter (1985.) je prvotno razvila skalu¹⁰ kojom dijete procjenjuje kompetentnost podijeljenu na tri područja: socijalna prihvaćenost, te kognitivna (akademska) i fizička (sportske vještine) kompetentnost. Naknadno je dodano područje tjelesnog izgleda i regulacije ponašanja.

Za mjerenje dječje socijalne kompetencije je ponekad dovoljna i sama opservacija koju vrše učitelji, roditelji i pedagozi. Prilikom promatranja djece u igri moguće je primjetiti kako se dijete odnosi prema vršnjacima, i kako se oni odnose prema njemu, da li je prihvaćeno, da li surađuje i sl. Ipak, opservaciju bi trebalo vršiti više puta, u različitim situacijama, jer ponekada djeca imaju samo "loš dan" i ne treba očekivati da će uvijek biti spremni na druženje, kooperaciju i pomaganje. Također bi roditelji i odgajatelji trebali surađivati, dijeliti i uspoređivati relevantne informacije. Trebalo bi i pripaziti da se ne traži previše od djece, djeca trebaju imati razvijene socijalne vještine koje su u skladu sa njihovom dobi.

Kako bi se pomoglo roditeljima i odgajateljima postoje razne skale za mjerenje socijalne kompetentnosti (Ladd, 2000.; Ladd, Profilet, 1996.; McClellan, Kinsey, 1999.) u kojima se mogu naći tvrdnje kao npr. dijete je pozitivno raspoloženo, ne ovisi previše o odraslima, pokazuje empatiju (individualne karakteristike); prilazi drugima, pokazuje interes za druge, razmjenjuje informacije, prihvaća vršnjake i odrasle raznih etničkih skupina, komunicira neverbalno smiješkom, klimanjem glave, mahanjem (socijalne vještine); dijete je prihvaćeno od vršnjaka, često pozivano na sudjelovanje u igri, radu, vršnjaci ga zovu prijateljem itd. (vršnjački odnosi). Ovakve i slične skale služe kako bi odgajatelji mogli provjeriti da li se dječja socijalna kompetencija razvija u željenom smjeru. One pomažu

⁸ Resilience and Youth Development Module (RYDM)

⁹ Baruth Protective Factors Inventory (BPFI)

¹⁰ Self-Perception Profile for Children

nastavnicima i/ili roditeljima da promatraju, razumiju i podupiru djecu čije se socijalne vještine još razvijaju. Ako dijete pokazuje većinu karakteristika koje su navedene u skali tada ono vjerojatno neće trebati pomoć u prevladavanju nekih manjih, povremenih poteškoća. U slučaju da dijete posjeduje samo nekoliko karakteristika na popisu tada je pomoć odraslih dobrodošla i potrebna.

2.3. POTICANJE RAZVOJA VRŠNJAČKIH ODNOSA I KVALITETE PRILAGODBE U ŠKOLSKOM KONTEKSTU

2.3.1. Uloga roditelja

Roditeljstvo je težak posao koji pored zadovoljavanja osnovnih djetetovih potreba za hranom i fizičkom sigurnošću uključuje i odgoj djeteta. Već je navedeno kako je uloga roditelja u razvoju dječje socijalne kompetencije od presudne važnosti. Otac i majka predstavljaju uzor, model, te pružaju podršku, bliskost, ljubav i vodstvo. Dijete uzima za primjer svoje roditelje, sebe mjeri prema njihovim postupcima, poistovjećuje se s njima i rado ih oponaša. Oni svojim odnosom prema djetetu pridonose njegovu rastu i razvoju jer je roditelj jedan od najvažnijih čimbenika u ovom izrazito osjetljivom razdoblju kada dolazi do formiranja ličnosti. Kvaliteta roditeljstva povezuje se sa različitim aspektima razvoja, ponašanjem djeteta, odnosu prema drugima, razumijevanju osjećaja (svojih i drugih), s izgrađivanjem i održavanjem dobrih socijalnih odnosa s prijateljima, obitelji i drugima, s akademskim postignućem, moralnim rasuđivanjem itd. Roditelji odgajaju dijete, pripremaju ga da postane prihvaćen član društvene zajednice. Istraživanja pokazuju da privržen odnos sa roditeljima potiče razvoj emocionalne sigurnosti djeteta, što nadalje vodi do razvoja socijalnih vještina koje će djetetu biti potrebne u sklapanju kvalitetnih vršnjačkih odnosa. Rezultat australskog istraživanja koje su proveli Homel, Burns i Goodnow (1987., prema Klarin, 2006.) pokazuje da ukoliko roditelji imaju tek jednog ili dva bliska prijatelja, tada i djeca najčešće imaju tek par prijatelja, a ukoliko roditelji imaju veliku grupu prijatelja, djeca također imaju velik broj bliskih prijatelja. Ovo istraživanje potvrđuje činjenicu da dijete uči putem modela, i da je roditelj najvažniji primjer, kao i to da djeca uče društvene kompetencije kroz socijalnu interakciju pa ukoliko imaju više mogućnosti za uvježbavanje raznih vještina to će biti uspješniji. Ukoliko roditelji ne ispune svoju dužnost na zadovoljavajući način u školskoj dobi kod djece dolazi do problema u ponašanju koji se manifestiraju kao nedostatak

povjerenja i gnjev, što je naravno loš preduvjet za stvaranje kvalitetnih vršnjačkih odnosa (Levey i Orlans, 1998., prema Klarin, 2006.).

U odgoju djeteta postoje različiti odgojni stilovi od kojih svaki na drugačiji način utječe na razvoj ličnosti djeteta, njegove osjećaje i ponašanje. Socijalno kompetentna, samostalna djeca koja imaju pozitivnu sliku o sebi, razvijene socijalne vještine, sposobnost regulacije emocija, i koja pokazuju pozitivne oblike ponašanja najčešće potječu iz obitelji u kojima se izmjenjuju toplina i nadzor i vlada ravnoteža između bliskosti i rezerviranosti. Stil roditeljstva koji vodi do ovakvog rezultata naziva se autoritativni roditeljski odgoj (Baumrind, 1973., prema Katz, McClellan, 1999.), obilježava ga demokracija, dosljednost, visoka razina komunikacije između djeteta i roditelja, maksimalna potpora i poštovanje, uz postavljanje jasnih granica ponašanja. Manje učinkoviti stilovi roditeljstva su: autoritarni koji uključuje visoku razinu kontrole, upotrebu sile i emocionalnu hladnoću, a rezultat je dijete koje pokazuje visok stupanj agresije prema svojim vršnjacima kao i samodestruktivno ponašanje; zatim permisivan ili popustljivi roditeljski stil koji podrazumijeva nisku razinu kontrole, preveliku slobodu i neovisnost djeteta, kao i nedostatak jasne i stroge strukture, uz visoku razinu topline i ljubavi, dijete odgajano na ovaj način je izrazito nezrelo i impulzivno, teško usvaja norme i pravila ponašanja, često pokazuje znakove depresije i nezadovoljstva; naposljetku postoji i ravnodušan ili zanemarujući stil odgajanja, za koji je karakterističan nedostatak ljubavi i nadzora, roditelji ne pokazuju interes za dijete, njegove osjećaje, potrebe, želje i snove, ne provode kvalitetno vrijeme sa djetetom, zaokupljeni su sami sobom, što naposljetku utječe na dijete na način da češće imaju delinkventno ponašanje, nisko samopoštovanje, neposlušna su, nezainteresirana, zahtjevnija i imaju poteškoće sa regulacijom emocija (Klarin, 2006.). Mnoga istraživanja podupiru tvrdnju da je autoritativni stil roditeljstva najuspješniji u razvijanju dječje socijalne kompetencije, poglavito zbog činjenice da u ovom stilu roditelji manifestiraju savršenu ravnotežu topline i kontrole, a budući da djeca uče iz primjera svojih skrbnika njihovo ponašanje postaje obilježeno balansom između samostalnosti i društvenosti.

Važno je naglasti da su specifični oblici interakcije, i to s oba roditelja, različito povezani s različitim dimenzijama vršnjačkih odnosa. Djeca koja s majkom ostvaruju odnos sigurne vezanosti pribranija su i manje uznemirena u vršnjačkim skupinama od djece koja se u odnosu majkom osjećaju nesigurnom. Prihvatanje od oca kao mehanizam interakcije pozitivno je povezano s procjenom kvalitete odnosa s najboljim prijateljima (Collin, 1996., prema Klarin, 2001.).

Tijekom predškolskog i školskog razdoblja dobro roditeljstvo usmjereno je na razvijanje djetetovih socijalnih vještina, tj. izražavanje prijateljstva i kooperativnosti, kao i sposobnosti da bude snalažljivo u okolini i motivirano za postizanje rezultata. To se postiže velikim stupnjem potpore i nadzora. Djeca te dobi uspostavljaju nezavisnost i inicijativu, a roditelji mudrim nadzorom i usklađivanjem djetetovih zahtjeva s njegovim mogućnostima uspostavljaju i postavljaju čvrste i jasne granice djetetova ponašanja, u okviru toploga ozračja ljubavi i brige (Čudina-Obradović, 2003.).

2.3.2. Uloga nastavnika i pedagoga

Djetetovim polaskom u školu nastavnik djelomično preuzima ulogu roditelja s obzirom da dijete provodi većinu vremena u školi. Nastavnici su ti koji ih skupa s roditeljima uvode u početak svijeta odraslih, tj. u svijet u kojemu se prilagođavaju okolini isto kao i ona njima, te ih uče osjećaju zajedništva. Nastavnik je kao i roditelj, model, često i uzor. Uloga nastavnika se mijenjala tijekom godina.

Nekada je glavni zadatak nastavnika bio pokazati znanje i stručnost u određenom području dok je danas naglašena nastavnikova sposobnost da prenese znanje na učenike, da zna na koji način treba raditi s učenicima da bi oni učinkovitije učili, da ih motivira, i sl. Promjene su se dogodile zbog spoznaje da se učenici razlikuju po svojim mogućnostima i da nastavnici moraju prilagoditi nastavu. Nastava je bila centrirana na nastavnika koji je predavao dok su djeca slušala, znanje je bilo najbitnije, što znači da su prevladavali materijalni zadaci nastave. U suvremeno vrijeme nastava se sve više fokusira na funkcionalne i odgojne zadatke, centrirana je na učenike, njihove potrebe, prestaju biti pasivni, učitelj ih potiče na aktivnost, na sudjelovanje, surađivanje, rasprave, logičko razmišljanje, sve kako bi pri stjecanju znanja učenik razvijao svoje sposobnosti i kako bi se odgajao kao ličnost u cjelini. Nastava više nije samo mjesto učenja gotovih znanja nego mjesto gdje učenik sam stvara, identificira, uočava i rješava probleme.

Promjene koje pojedinac doživljava pod utjecajem nastave odnose se na znanje, sposobnosti i osobine ličnosti. Škola je institucija koje utječe na djetetov razvoj i prilagodbu. Nastavnici doprinose djetetovom intelektualnom razvoju, razvoju komunikacijskih i socijalnih vještina, moralnih vrijednosti, osobnosti, razvoju emocionalnog i tjelesnog zdravlja. Dokazano je da je doživljaj prihvatanja ili odbijanja od strane učitelja/nastavnika izrazito povezan s nekim kriterijima prilagodbe u školi poput agresivnosti i prosocijalnosti, školskog uspjeha i usamljenosti. Što nadalje pokazuje da je prihvatanje važan prediktor ponašanja u

školi (u slučaju da je negativno, može se u djeteta razviti agresivnost i prosocijalnost), s druge strane odbijanje je važan prediktor nižeg školskog uspjeha i usamljenosti. Također je dokazano da odnos s učiteljem/nastavnikom igra znamenitu ulogu i u razvoju vršnjačkih odnosa, u skladu s razvijanjem socijalnih kompetencija djeteta (Klarin, 2001.). Nastavnik mora biti svjestan ovih činjenica i odnositi se prema djetetu na način koji će unaprijediti njegove socijalne vještine. Odnos nastavnik-učenik je dijadni odnos koji je u suštini vrlo intenzivan, a treba podrazumijevati uzajamno davanje i primanje, bliskost i povjerenje. Jedna od najvažnijih osobina dobrog nastavnika jest njegova sposobnost uspostavljanja brižnog i toplog odnosa s djetetom, poželjno je da bude osjetljiv za djetetove potrebe i da na adekvantan način odgovara na djetetove osjećaje. U ovakvom okruženju, gdje dijete osjeća emocionalnu sigurnost u prisutnosti odraslih ono će sigurno istraživati svoju okolinu i biti uspješno u svladavanju kognitivnih zadataka i uspostavljanju socijalnih odnosa s vršnjacima (Gable, 2002.).

Nastavnik bi trebao težiti i raditi na stvaranju osjećaja zajedništva u razredu jer je zajednica bitan čimbenik socijalizacije i od glavne je važnosti za socijalni i emocionalni razvoj djece. Odgojna praksa koja ne uzima u obzir stvarnost duboke dječje potrebe za osjećajem zajedništva, ne osigurava uvjete koji promiču unapređivanje kvalitetnih vršnjačkih odnosa. Promicanje zajedništva se može provoditi kroz razne grupne aktivnosti i igre u kojima učenici pojačavaju osjećaj suradnje, ili projekte u kojima djeca istražuju, izvještavaju, dijele svoja mišljenja, opisuju zamisli, ispituju svoje ideje, te ih testiraju, što nadalje stvara poticajno, opušteno, uzbudljivo ili pozorno ozračje.

U nastavi je također bitno i fizičko okruženje koje utječe na kvantitetu i kvalitetu socijalne interakcije među djecom. Čak je i Maria Montessori¹¹ isticala važnost "pripremljenog okružja" jer dječje reakcije na okruženje mogu uvelike utjecati na njihov intelektualni, socijalni i duhovni razvoj. Stimulativna okolina je nužna za promicanje punog raspona socijalnih umijeća. Nastavnici bi trebali po razredu izložiti učeničke uratke kako bi oni razgovarali, raspravljali o njima, o tome kako bi ih mogli poboljšati, promijeniti i tada prostor razreda postaje osoban, prijateljski i učenici znaju da nastavnik cijeni njihov rad.

Spomenuto je da je i nastavnik model, kao i roditelj. Djeca uče na temelju onoga što vide svojim vlastitim očima, a ne ono što im se govori. Interakcija nastavnika s djecom model je socijalne kompetencije. Ukoliko nastavnik pokaže poštovanje prema djetetu, njegovim

¹¹ Poznata talijanska pedagoginja; tvorac Montessori pedagoške metode

osjećajima, željama i sl. tako će i ono slijediti njegov primjer i prema vršnjacima će se ponašati na primjeren način jer se socijalno ponašanje razvija u zatvorenom krugu.

Nastavnik treba konstantno pomagati djetetu u razvoju socijalnih vještina, može ih izložiti primjerenim stvarnim ili simboličkim modelima (u pričama, filmovima i sl.), pomoći im da bolje razumiju druge, njihova emocionalna stanja, želje, potrebe, podučiti ih kako reagirati u pojedinoj situaciji, kako se zauzeti za sebe i kako rješavati međusobne probleme na neagresivan način. Pouka djece vještinama socijalnih odnosa postiže rezultate kod većine djece koja imaju probleme sa vršnjačkim odnosima, a posljedica je porast vršnjačke prihvaćenosti (Oden i Asher, 1997.; Ladd, 1981.; Lochman, Coie, Underwood i Terry, 1993., prema Salovey i Sluyter, 1999.). Moguće je koristiti razne nastavne metode kao što su rasprava koja unapređuje aktivno slušanje, suradnju, strpljenje i prihvaćanje tuđeg mišljenja, zatim razgovor u krugu koji potiče svu djecu, čak i onu povučenu i tihi da sudjeluju u razgovoru, zanimljiva metoda je i debata gdje djeca uče razvijati svoje mišljenje, pronalaze smislene razloge koji podržavaju njihove stavove i pokušavaju vršnjake uvjeriti u svoja stajališta. Nastavnik treba pomoći djetetu da razvije pozitivan odnos s vršnjacima kroz reduciranje problema u ponašanju, razvijanjem dječjeg samopoštovanja i poticanjem na veću uključenost u razredne aktivnosti.

Pedagozi su stručnjaci koji se bave odgojem, i imaju važnu ulogu u školi jer oni surađuju s učenicima, učiteljima i roditeljima. Neke od zadaća pedagoga su praćenje rada učenika kroz godinu, pomaganje učenicima u razumijevanju i prihvaćanju samoga sebe, i naravno drugih, te prepoznavanje učenika sa posebnim potrebama, pomoć pri rješavanju sukoba i konfliktnih situacija, oni organiziraju učeničke radionice, dodatnu nastavu, kao i edukativna i odgojna predavanja (Jurić, 2004.). Ulogu pedagoga možemo nazvati savjetodavnom, on poglavito razgovorom pokušava riješiti razne pedagoške probleme. On mora osigurati i pratiti cjelokupnu kvalitetu uvjeta u kojima djeca u školi žive.

Posebna metoda odgojnog rada pedagoga sa učenicima jest pedagoška radionica koja predstavlja specifičan oblik grupne interakcije pomoću koje dijete uči o sebi, drugima i svijetu. Osnovna uloga pedagoga je poticanje i olakšavanje razmjene iskustva djece. Glavno obilježje radionice jest da podrazumijeva osobno i aktivno sudjelovanje svakog člana (što se može ostvariti putem kružne komunikacije) i ne dopušta nezainteresiranost i odbijanje angažmana, bitan je timski rad. Za poticanje vršnjačkih odnosa pedagozi često koriste problemsku metodu gdje je u središtu neki socijalni ili emocionalni problem a učenici moraju istraživati različite puteve kako bi došli do rješenja, a posljedica je učenje željenog rješenja.

Radionica se zasniva na iskustvenom, aktivnom učenju i naglasak je uvijek na procesu, a ne toliko na ishodu ili rezultatu procesa. Sadržaji su usmjereni prema rješavanju raznih vrsta problema i poteškoća s kojima se učenici susreću u životu, sa nastavnicima, vršnjacima, roditeljima, učenjem, ali često imaju i preventivnu ulogu, u smislu ranog djelovanja kako bi se smanjile ili uklonile razne učeničke neprilagođenosti i problemi u ponašanju, koji usporavaju ili onemogućavaju napredak učenika u socijalnom sazrijevanju u prilagodbi. Postoji širok spektar tema koje se mogu obrađivati na radionicama, a neke od njih su: njegovanje tolerancije, interkulturalno razumijevanje, nenasilno rješavanje sukoba, prevladavanje konflikata, vježbe životnih vještina kao što su verbalna i neverbalna komunikacija, kooperacija, samopoštovanje, osjećaji, mišljenje, aktivno slušanje, rješavanje problema, odnos prema sebi i drugima i sl. (Jurić, 2004.). Pedagoške radionice mogu provoditi i učitelji, u suradnji sa pedagogom, mogu se isto tako uključiti i roditelji, postoji mnogo mogućnosti i načina, samo je potrebna motivacija.

2.3.3. Pedagoška prevencija

Nasilje u školama svakodnevno raste, svakih nekoliko mjeseci u različitim medijima (novine, televizija, internet) se pojavi priča o djetetu koje je zadobilo teške ozljede od strane svojih vršnjaka, ili čak drastičnije, priča o djetetu koje je ponijelo pištolj u školu i usmrtilo svoje vršnjake. Kada se dogode tako tragični događaji tada kreće bujica međusobnih optuživanja, od strane roditelja prema školi i obrnuto, zatim se spominje odgovornost cijele zajednice itd., ali odgovornost je zapravo na svima. Dokazano je kako se poremećaji u ponašanju i emocionalni problemi mogu javljati već u predškolskom dobu pa je stoga potrebno što ranije krenuti sa pedagoškom prevencijom da bi se to spriječilo. Potrebno je sistematski poticati cjelokupan razvoj djeteta, od najranije dobi, te staviti naglasak na socijalizaciju i razvoj socijalnih kompetencija djece. Potreba ranog uočavanja rizičnih faktora iz neposrednog okruženja koji mogu biti faktori poremećaja u ponašanju, dobija sve veću važnost zbog toga što su djeca, kod kojih su rano uočeni poremećaji u ponašanju, često izložena riziku koji će možda biti prepoznat kao maloljetnička delinkvencija ili socijalnopatološko ponašanje u kasnijoj dobi (Opić, Jurčević-Lozančić, 2008.). Nastavnici i stručni suradnici u školi trebaju usvojiti potrebna znanja i vještine kako bi bili u mogućnosti ranog otkrivanja odstupanja u zdravom razvoju, predviđati buduće poremećaje u ponašanju, te da provode primarno preventivne i rane interventne aktivnosti. Veoma je važno da djeluju što je moguće prije, jer svako odgađanje rješavanja problema može dovesti do njegovog

porasta, odnosno do daljnjeg razvoja poremećaja u ponašanju. Poremećaji u ponašanju imaju iznimno negativne posljedice za suvremeni demokratski razvoj društva jer bez odgovarajuće prevencije takvih ponašanja njihov intenzitet raste i širi se prema delinkvenciji, psihičkim smetnjama i sl. Znati prepoznati, razumjeti i pravilno odgovoriti na mnoge kompleksne i suptilne odgojne izazove, iznimno je važno obilježje profesionalne kompetencije svakog nastavnika.

Da bi nastavnici mogli kvalitetno pružiti pomoć djeci koja imaju problem u ponašanju osim poznavanja metoda pedagoške prevencije, potrebna je i kvalitetna suradnja sa obitelji djeteta. Od velike je važnosti za ranu prevenciju poremećaja u ponašanju i edukacija roditelja o zaštitnim i rizičnim čimbenicima razvoja poremećaja u ponašanju, socijalnim vještinama te primjerena intervencija usmjerena prema djeci koja pokazuju određena odstupanja u ponašanju. U te svrhe mogu se koristiti metode individualnog rada, grupnih radionica, roditeljski sastanci, sudjelovanje roditelja na određenim projektima i sl.

Nastavnici i pedagozi mogu pronaći velik broj relevantnih i kreativnih ideja za poticanje vršnjačkih odnosa u priručniku *Budimo prijatelji* (Uzelac, Bognar i Bagić, 1994.). U knjizi se nalaze 33 pedagoške radionice koje potiču suradnju i nenasilje među vršnjacima. Program se temelji na iskustvenom tj. situacijskom učenju, korištenjem igre, akcije i simulacije. Naglasak je stavljen na grupnu interakciju i komunikaciju radi dijeljenja iskustva, razvijanja suradnje, razumijevanja, empatije i tolerancije. Radionice mogu koristiti i roditelji, naravno uz nekoliko preinaka i prilagodba. Različite radionice imaju različite odgojne ciljeve, neki od njih su razvijanje pozitivne slike o sebi, osjećaja vrijednosti, sigurnosti i zaštićenosti, razvoj međusobnog povjerenja, poštovanja i razumijevanja, uočavanje pozitivnih osobina drugih, sličnosti i različitosti, zatim poticanje timskog rada, vježbanje grupnog rješavanja problemskih situacija, itd. Konačan zadatak je odgojiti mlada bića u cjelovite, humane osobe koje neće vršiti nasilje nad sobom, drugima i prirodom i koja će nadasve biti otvorena prema svojoj okolini i svijetu općenito, te prihvaćati i shvaćati različitosti koje naposljetku i tvore svijet u kojem živimo.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe učenika petih i šestih razreda osnovne škole (razvojne faze kasnog djetinjstva i puberteta) te utvrditi postoje li razlike u kvaliteti prilagodbe s obzirom na individualna obilježja, socijalna umijeća i odnose s vršnjacima, uzimajući u obzir dob ispitanika.

Vršnjački odnosi definirani su indeksom vršnjačke prihvaćenosti, prosječnom ocjenom prihvaćanja/odbijanja (sviđanja/ne sviđanja) svakog pojedinog učenika od strane razrednih vršnjaka i samoprocjenom prihvaćenosti. Kvaliteta prilagodbe definirana je mjerama sigurnosti, otpornosti i kompetentnosti pojedinog učenika.

Nezavisne varijable su: dob, spol, razred i škola koju učenici pohađaju, a zavisne indeks vršnjačke prihvaćenosti i kvaliteta prilagodbe.

U skladu s ciljem definirani su sljedeći zadaci istraživanja:

- ispitati individualne značajke učenika, njihova socijalna umijeća i vršnjačke odnose unutar određene dobi/razreda
- ispitati postoje li razlike u dobivenim rezultatima s obzirom na dob ispitanika te ih objasniti u razvojnom kontekstu
- ispitati utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe

Hipoteza od koje polazi ovo istraživanje sadržana je u pretpostavci da vršnjački odnosi utječu na kvalitetu prilagodbe učenika, na njihov osjećaj sigurnosti, otpornosti i kompetentnosti, kao ishoda prilagodbe.

3.2. Uzorak

Uzorak istraživanja je obuhvatio po dva razredna odjela učenika petih i šestih razreda iz Osnovne škole "Franje Krežme", Osijek. Ukupan broj obuhvaćenih učenika iznosi 102. Od toga je 46 učenika petog razreda (22 učenik i 24 učenica) i 56 učenika šestog razreda (34 učenika i 22 učenice), tablica 1.

Tablica 1. Uzorak istraživanja

Razred	M	Ž	Ukupno
5.a	12	10	22
5.b	10	14	24
Ukupno 5.	22	24	46
6.a	18	10	28
6.b	16	12	28
Ukupno 6.	34	22	56
Sveukupno 5.- 6.	56	46	102

3.3. Instrumenti

Instrument konstruiran za potrebe ovog istraživanja odnosi se na anketni upitnik koji se sastoji od tri djela koja sadrže 30 tvrdnji. Prvih 10 tvrdnji se odnosi na individualna obilježja ispitanika, sljedećih 17 na socijalna umijeća (socijalne vještine), a preostalih 3 na vršnjačke odnose. Uz svaku tvrdnju upitnika ponuđena je skala Likertovog tipa od 4 stupnja (1- ne slažem se, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - uglavnom se slažem, 4 - slažem se). Drugi dio anketnog upitnika se sastoji od popisa imena učenika u razredu (za svaki razred posebno) i uz svakog učenika ponuđena je skala Likertovog tipa od 5 stupnjeva (1- jako mi se sviđa, 2 - uglavnom mi se sviđa, 3 - niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa, 4 - uglavnom mi se ne sviđa, 5 - ne sviđa mi se).

3.4. Postupak

Ispitivanje je provedeno tijekom nastave povijesti određenog odijeljenja, uz nazočnost nastavnice, u travnju 2011. Obrada podataka će se vršiti kvantitativnom i kvalitativnom pristupom koristeći deskriptivnu statistiku (AS, SD) i t-test, za usporedbu dobivenih podataka i njihove statističke razlike. Rezultati će se interpretirati na individualnoj razini (indeks vršnjačke prihvaćenosti) i skupnoj razini (samoprocjena kvalitete prilagodbe).

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Individualne, socijalne i vršnjačke značajke kvalitetne prilagodbe

Kako učenici 5. i 6. razreda procjenjuju svoja individualna obilježja, i ima li razlike u tim procjenama, prikazano je u tablici 2.

Tablica 2. Individualna obilježja – samoprocjene učenika 5. i 6. razreda, prosječne vrijednosti i značajnost razlike u procjenama

R.b.	Individualna obilježja	N5 N6	f1	f2	f3	f4	AS	SD	t	p
1.	Obično sam dobrog raspoloženja	44 54	1 2	1 4	13 13	29 35	3.590 3.5	0.658 0.795	0.601	0.549
2.	Nisam previše ovisan/na o starijima	43 54	4 3	3 7	15 21	21 23	3.232 3.185	0.947 0.870	0.254	0.799
3.	Obično se dragovoljno javljam za pomoć	44 54	3 7	3 9	24 23	14 15	3.113 2.851	0.813 0.979	1.420	0.158
4.	S poteškoćama se nosim primjereno	44 54	6 5	3 8	19 23	16 18	3.022 3	0.999 0.931	0.112	0.910
5.	Dobro razumijem osjećaje drugih ljudi	44 54	2 3	1 6	15 23	26 22	3.477 3.185	0.762 0.848	1.773	0.079
6.	Održavam pozitivne odnose s vršnjacima	43 53	1 -	5 4	9 22	28 27	3.488 3.433	0.797 0.635	0.377	0.706
7.	Pokazujem brigu za druge	43 54	1 1	3 6	15 29	24 18	3.441 3.185	0.733 0.702	1.749	0.083
8.	Razvijam smisao za humor	43 54	1 1	2 5	13 14	27 34	3.543 3.5	0.701 0.746	0.289	0.772
9.	Nisam usamljen/a	44 54	- 2	3 2	4 7	37 43	3.772 3.685	0.565 0.722	0.652	0.515
10.	Lako sklapam prijateljstva	42 54	1 1	3 -	10 23	28 30	3.547 3.518	0.739 0.606	0.211	0.833

$p < 0.05$; df (stupanj slobode) = 94-96; f1 - ne slažem se, f2 - djelomično se ne slažem, f3 - djelomično se slažem, f4 - slažem se

Kao što se vidi iz tablice 2 učenici 5. razreda se najviše slažu sa tvrdnjom 9 – nisam usamljen/a (AS=3.77, SD=0.565). Uglavnom se slažu s tim da su obično dobrog raspoloženja (tvrdnja 1), da lako sklapaju prijateljstva (tvrdnja 10) i da razvijaju smisao za humor (tvrdnja 8). Učenici 6. razreda također se najviše slažu sa tvrdnjom 9 (AS=3.68, SD=0.722), kao i sa tvrdnjama 1, 8 i 10. Moglo bi se zaključiti kako se velika većina djece i u petom i u šestom razredu ne osjeća izolirano, već prilično veselo i imaju dovoljno samopouzdanja da pristupaju vršnjacima. Učenici 5. razreda se najmanje slažu sa tvrdnjom 4 – sa poteškoćama se nosim primjereno (AS=3.02, SD=0.999), kao i sa tvrdnjom 3 – obično se dragovoljno javljam za pomoć (AS=3.11, SD=0.813). Sa ovim rezultatim se približno podudaraju i rezultati učenika 6. razreda, tvrdnja 3 (AS=2.85, SD=0.979) i tvrdnja 4 (AS=3, SD=0.931). Rezultati pokazuju

kako je djeci u ovom periodu još uvijek potrebna pomoć odraslih u prevladavanju svakodnevnih poteškoća i da treba razvijati njihov osjećaj sigurnosti i kompetentnosti. Razlika u samoprocjeni između dvije generacije učenika statistički je značajna samo u tvrdnjama 5 – dobro razumijem osjećaje drugih ljudi, $t(96)=1.773$, $p<0.05$, i 7 – pokazujem brigu za druge ljude, $t(95)=1.749$, $p<0.05$, gdje se pokazalo kako su mlađa djeca (5. razred) otvorenija prema drugim ljudima, i da su u stanju prepoznati kako se drugi osjećaju što automatski vodi do smanjenja sukoba, konfliktnih situacija itd. Nadalje, pokazuju i veći stupanj brige za druge ljude. Navedene razlike bi se mogle objasniti u razvojnom kontekstu, jer je 6. razred (12g.) razdoblje početka puberteta koji se može okarakterizirati kao period velikih promjena (bioloških, kognitivnih, socijalnih). Djeca se u ovoj fazi pitaju tko su, dolazi do razvoja identiteta, okreću se više sebi i mogu biti toliko zaokupirani vlastitim osjećajima i idejama da na neki način zanemaruju druge ljude. Ovo je normalna značajka puberteta, kada dijete oblikuju svoju osobost, i ukoliko razvoj teče u željenom smjeru (uz pomoć roditelja i odgajatelja), ono će se razviti u socijalno odgovornu odraslu osobu koja će pokazivati empatiju i interes za dobrobit drugih ljudi.

Kako učenici 5. i 6. razreda procjenjuju svoja socijalna umijeća, i ima li razlike u tim procjenama, prikazano je u tablici 3.

Tablica 3. Socijalna umijeća – samoprocjene učenika 5. i 6. razreda, prosječne vrijednosti i značajnost razlike u procjenama

R.b.	Socijalna umijeća	N5 N6	f1	f2	f3	f4	AS	SD	t	p
11.	Imam puno prijatelja/prijateljica	44 52	1 1	2 2	6 15	35 34	3.704 3.576	0.667 0.667	0.936	0.351
12.	Jasno izražavam želje i sklonosti	44 54	1 3	5 7	15 29	23 15	3.363 3.037	0.780 0.800	2.029	0.045
13.	Objašnjavam svoje postupke	44 52	3 2	4 9	15 22	22 19	3.272 3.115	0.898 0.832	0.888	0.376
14.	Primjereno zagovaram svoja prava i potrebe	44 52	3 -	5 10	21 18	15 24	3.090 3.269	0.857 0.769	1.078	0.283
15.	Ne plašim se lako nasilnika	44 54	4 3	9 6	14 17	17 28	3 3.296	0.988 0.882	1.565	0.120
16.	Izražavam ljutnju i srdžbu prihvatljivo	43 52	3 7	7 9	15 20	18 16	3.116 2.865	0.931 1.010	1.248	0.214
17.	Uključujem se u skupne aktivnosti i igru	43 54	1 2	2 4	7 20	33 28	3.674 3.370	0.680 0.784	2.010	0.047
18.	Otvaram rasprave u grupi/razredu	43 54	9 12	13 19	11 12	10 11	2.511 2.407	1.077 1.055	0.477	0.633

19.	Doprinosim u radu grupe/razreda	43 53	1 6	4 10	18 16	20 21	3.325 2.981	0.747 1.028	1.835	0.069
20.	Lako se i brzo prilagođavam	44 53	1 -	5 3	12 21	26 29	3.431 3.490	0.789 0.608	0.415	0.678
21.	Pokazujem interes i razumijevanje za druge	44 54	2 2	1 2	12 26	29 24	3.545 3.333	0.761 0.726	1.407	0.162
22.	Tražim informacije od drugih	43 53	1 1	5 8	16 18	21 26	3.325 3.301	0.778 0.796	0.147	0.883
23.	Pregovaram i popuštam kada je to potrebno	43 51	1 2	4 7	13 15	25 27	3.441 3.313	0.765 0.860	0.755	0.451
24.	Ne privlačim nepotrebnu pozornost na sebe	43 53	3 3	3 6	11 17	26 27	3.395 3.280	0.903 0.885	0.627	0.531
25.	Prihvaćam i uvažavam različitost u mišljenju	43 51	1 1	5 3	9 17	28 30	3.488 3.490	0.797 0.703	0.012	0.989
26.	Prihvaćam društvo vršnjaka različitih nacionalnosti, etničkih grupa i kultura	44 54	1 4	4 5	8 13	31 32	3.568 3.351	0.759 0.934	1.242	0.217
27.	Često se smijem i pokazujem sreću i veselje	43 54	1 1	2 3	8 13	32 37	3.651 3.592	0.686 0.687	0.420	0.675

$p < 0.05$; df (stupanj slobode) = 92-96; f1 - ne slažem se, f2 - djelomično se ne slažem, f3 - djelomično se slažem, f4 - slažem se

Učenici 5. razreda se slažu sa tvrdnjom 11 – imam puno prijatelja i prijateljica ($AS=3.70$, $SD=0.667$), isto tako smatraju da se redovito uključuju u skupne aktivnosti i igru (tvrdnja 17) i da se često smiju i pokazuju sreću i veselje (tvrdnja 27). Učenici 6. razreda se uglavnom slažu sa već spomenutom tvrdnjom 27 ($AS=3.59$, $SD=0.687$), kao i sa tvrdnjom 11. Kako se može vidjeti iz tablice 3 učenici 5. razreda se djelomično ne slažu sa tvrdnjom 18 – otvaram rasprave u grupi/razredu ($AS=2.51$, $SD=1.077$), a isti je slučaj i sa 6. razredom ($AS=2.40$, $SD=1.055$). Iz navedenih analiza, uzimajući u obzir dob učenika, moguće je zaključiti da ispitani učenici uglavnom pozitivno ili negativno procjenjuju iste tvrdnje. Razlike u samoprocjeni socijalnih umijeća između dvije skupine učenika je statistički značajna u tvrdnjama 12 – jasno izražavam želje i sklonosti, $t(98)=2.029$, $p < 0.05$, kao i 17 – uključujem se u skupne aktivnosti i igru, $t(95)=2.010$, $p < 0.05$, gdje učenici 5. razreda prednjače u iskazivanju vlastitih potreba i u sudjelovanju u društvenim aktivnostima.

Kako učenici 5. i 6. razreda procjenjuju vršnjačke odnose, i ima li razlike u tim procjenama, prikazano je u tablici 4.

Tablica 4. Vršnjački odnosi – samoprocjene učenika 5. i 6. razreda, prosječne vrijednosti i značajnost razlike u procjenama

R.br.	Vršnjački odnosi	N5 N6	f1	f2	f3	f4	AS	SD	t	p
28.	Prihvaćen/a sam od ostale djece	43 51	- -	1 2	11 20	31 20	3.697 3.529	0.513 0.578	1.477	0.143
29.	Drugi učenici me rado zovu da im se pridružim u igri, prijateljstvu, aktivnostima	44 53	- -	- 5	12 18	32 18	3.727 3.471	0.450 0.668	2.165	0.032
30.	Druga djeca me zovu (smatraju, drže) svojim prijateljem/prijateljicom	44 52	1 1	1 -	6 17	36 17	3.75 3.615	0.614 0.599	1.087	0.279

p<0.05; df (stupanj slobode) =92-95; f1 - ne slažem se, f2 - djelomično se ne slažem, f3 - djelomično se slažem, f4 - slažem se

U tablici 4 je vidljivo kako se učenici 5. (AS=3.75, SD=0.614) i 6. (AS=3.61, SD=0.599) razreda najviše slažu sa tvrdnjom da ih druga djeca smatraju prijateljem. Statistički bitna razlika između 5. i 6. razreda u vršnjačkim odnosima jest da su učenici 5. razreda češće pozivani da sudjeluju u igrama, aktivnostima itd., $t(95)=2.165$, $p<0.05$. Navedeni podaci ipak ukazuju na činjenicu da je većina učenika u ovom razdoblju kasnog djetinjstva dobro prihvaćena među svojim vršnjacima, da nisu izolirani i da im ne nedostaje socijalnih kontakata.

4.2. Utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe

Utjecaj vršnjačkih odnosa na kvalitetu prilagodbe prikazat će se na individualnoj (tablice 5, 6, 7, 8) i skupnoj razini (tablica 9).

Tablica 5. Prosječna procjena vršnjačke prihvaćenosti i samoprocjena prihvaćenosti, za učenike 5.a razreda te razlike u procjenama (test predznaka)

R.br.	5.a	N	f5	f4	f3	f2	f1	ASv	ASs	+, -, 0
1.	Vivana	19	7	7	4	0	1	4	4	0
2.	Leon	19	6	7	5	1	0	3.947	5	+
3.	Nika	19	11	6	2	0	0	4.473	4	0
4.	Dominik F.	19	8	9	1	1	0	4.263	4	0
5.	Dora	19	7	8	4	0	0	4.157	4	0
6.	Sara	19	2	12	4	0	1	3.736	4	+
7.	Helena	18	0	4	9	3	2	2.833	4	+
8.	Luka	19	7	9	2	1	0	4.157	4	0
9.	Lejila	19	4	1	11	1	2	3.210	4	+
10.	Fran	19	0	7	5	3	4	2.789	3	+
11.	Borna	19	9	7	2	0	1	4.210	5	+
12.	Sven	19	8	7	3	0	1	4.105	4	0

13.	Laura	19	6	9	2	2	0	4	4	0
14.	Vjekoslav	19	11	6	2	0	0	4.473	4	0
15.	Dominik R.	19	8	9	2	0	0	4.315	4	0
16.	Josip	19	7	9	1	1	1	4.052	4	0
17.	Matko	19	9	7	3	0	0	4.315	4	0
18.	Lucija S.	19	4	10	3	1	1	3.789	5	+
19.	Filip	18	10	6	1	1	0	4.388	5	+

f5-jako mi se sviđa, f4-uglavnom mi se sviđa, f3-niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa, f2-uglavnom mi se ne sviđa, f1-ne sviđa mi se; ASv- prosječna vršnjačka procjena; ASs-samoprocjena: + veća samoprocjena; - manja , 0 nema razlike

Od 19 ispitanih učenika test predznaka je pokazao da je razlika između vršnjačke procjene i samoprocjene utvrđena kod 8 učenika (veća samoprocjena). Najviše se precjenio učenik pod rednim brojem 19. (ASv=3.789, ASs=5). Kod 11 učenika nema razlike između vršnjačke procjene i samoprocjene. U 5. a razredu nema nižih samoprocjena, što je veoma ohrabrujuća informacija, čija se važnost očituje u pretpostavci kako u navedenom razredu nema učenika sa niskim samopoimanjem.

Tablica 6. Prosječna procjena vršnjačke prihvaćenosti i samoprocjena prihvaćenosti, za učenike 5.b razreda, te razlike u procjenama (test predznaka)

R.br.	5. b	N	f5	f4	f3	f2	f1	ASv	ASs	+, -, 0
1.	Lea	23	11	4	6	0	2	3.956	4	+
2.	Borna	23	9	8	5	1	0	4.086	5	+
3.	Kristina	23	2	10	4	4	3	3.173	3	0
4.	Ivona	23	4	4	8	4	3	3.086	4	+
5.	Jelena	23	7	9	5	1	1	3.869	4	+
6.	Marina	23	14	7	1	0	1	4.434	4	0
7.	Karlo D.	23	9	9	4	1	0	4.130	4	0
8.	Sara	23	13	6	3	0	1	4.304	4	0
9.	Ian	22	8	7	5	0	2	3.863	5	+
10.	Lorena	23	3	7	4	1	8	2.826	4	+
11.	Monika	23	4	5	9	0	5	3.130	4	+
12.	Karlo K.	23	7	8	6	1	1	3.826	5	+
13.	Bruno	23	3	13	6	0	1	3.739	3	0
14.	Sven	23	7	4	7	2	3	3.434	4	+
15.	Ana M.	23	9	8	2	2	2	3.869	5	+
16.	Lea P.	23	8	6	5	3	1	3.739	3	0
17.	Mija	23	8	8	1	3	3	3.652	1	-
18.	Matej	22	9	6	3	2	2	3.818	5	+
19.	Edi	23	6	5	11	1	0	3.695	4	+
20.	Lucija Ana	23	10	10	2	0	1	4.217	1	-
21.	Ana Š.	23	10	6	5	0	2	3.956	4	+
22.	Ivan	23	9	4	4	1	5	3.478	4	+
23.	Leon	22	3	13	5	0	1	3.772	4	+

f5-jako mi se sviđa, f4-uglavnom mi se sviđa, f3-niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa, f2-uglavnom mi se ne sviđa, f1-ne sviđa mi se; ASv- prosječna vršnjačka procjena; ASs-samoprocjena: + veća samoprocjena; - manja , 0 nema razlike

Od 23 ispitana učenika test predznaka je pokazao da je razlika između vršnjačke procjene i samoprocjene utvrđena kod 17 učenika (veća samoprocjena–15, manja-2), a 6 učenika je točno procijenilo vlastitu prihvaćenost. Učenik pod rednim brojem 19. je imao najveću razliku u višoj samoprocjeni (ASv=3.818, ASs=5), dok je najveću razliku u nižoj samoprocjeni ostvario učenik pod rednim brojem 21. (ASv=4.217, ASs=1). Rezultati 5. b razreda pokazuju kako učenici uglavnom naginju većoj samoprocjeni, ali i da dva učenika imaju izrazito nisku percepciju vlastitih vršnjačkih odnosa, gdje smatraju da se ne sviđaju svojim istodobnicima (samoprocjena-1).

Tablica 7. Prosječna procjena vršnjačke prihvaćenosti i samoprocjena prihvaćenosti, za učenike 6.a razreda te razlike u procjenama (test predznaka)

R. br.	6.a	N	f5	f4	f3	f2	f1	ASv	ASs	+, -, 0
1.	Leon	26	4	8	13	1	0	3.576	4	+
2.	Bruno	26	5	16	4	1	0	3.961	3	0
3.	Filip	26	7	12	5	1	1	3.884	5	+
4.	Tomislav	26	1	6	2	6	11	2.230	4	+
5.	Rene	25	8	13	1	2	1	4	4	0
6.	Dominik	26	9	12	2	1	2	3.961	5	+
7.	Sven H.	26	9	12	5	0	0	4.153	3	-
8.	Marko J.	26	1	12	8	3	2	3.269	4	+
9.	Patrick	26	2	9	9	4	2	3.192	5	+
10.	Iva K.	26	6	12	7	1	0	3.884	4	+
11.	Sven K.	26	4	8	4	6	4	3.076	4	+
12.	Ivor	26	8	11	7	0	0	4.038	4	0
13.	Marko L.	25	11	12	1	1	0	4.320	3	-
14.	Matej	26	9	14	3	0	0	4.230	5	+
15.	Karlo	26	8	13	4	1	0	4.076	4	0
16.	Dora	26	8	13	4	1	0	4.076	5	+
17.	Ramona	26	11	9	4	1	1	4.076	4	0
18.	Sofija	26	4	13	5	3	1	3.615	3	0
19.	Teuta Lea	26	14	9	3	0	0	4.423	4	0
20.	Dražan	26	4	6	5	4	7	2.846	4	+
21.	Nera	26	8	14	4	0	0	4.153	4	0
22.	Marin Z.	26	4	11	9	1	1	3.615	5	+

f5-jako mi se sviđa, f4-uglavnom mi se sviđa, f3-niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa, f2-uglavnom mi se ne sviđa, f1-ne sviđa mi se; ASv- prosječna vršnjačka procjena; ASs-samoprocjena: + veća samoprocjena; - manja , 0 nema razlike

Od 22 ispitana učenika 6.a razreda test predznaka je pokazao da je razlika vršnjačke procjene i samoprocjene utvrđena kod 14 učenika (veća samoprocjena-12, manja-2). Najznačajnija veća samoprocjena je zapažena kod učenika pod rednim brojem 12. (ASv=3.192, ASs=5), a najznačajnija manja kod učenika pod rednim brojem 10. (ASv=4.153, ASs=3). 8 učenika navedenog razreda je točno procijenilo vlastitu prihvaćenost među vršnjacima. I u 6.a razredu je uočljiva tendencija veće samoprocjene, nasuprot tome samo su

dva učenika nesigurna u osobnu prihvaćenost među vršnjacima, gdje su izabrali srednju opciju (niti im se sviđam, niti im se ne sviđam).

Tablica 8. Prosječna procjena vršnjačke prihvaćenosti i samoprocjena prihvaćenosti, za učenike 6.b razreda te razlike u procjenama (test predznaka)

R.br.	6.b	N	f5	f4	f3	f2	f1	ASv	ASs	+, -, 0
1.	Margareta	26	6	12	8	0	0	3.923	4	+
2.	Sabina	26	0	5	10	5	6	2.538	2	0
3.	Josipa	26	12	10	4	0	0	4.307	3	-
4.	Dora	26	3	13	7	1	2	3.538	3	0
5.	Fran G.	26	2	3	7	8	6	2.5	5	+
6.	Kristina G.	26	6	9	7	0	4	3.5	4	+
7.	Dario	26	7	4	7	4	4	3.230	5	+
8.	Filip	26	5	7	11	3	0	3.538	5	+
9.	Benjamin	26	3	10	7	4	2	3.307	4	+
10.	Marija	26	5	9	9	1	2	3.538	3	0
11.	Martina	26	7	10	6	2	1	3.769	4	+
12.	Jurica	26	3	11	6	2	4	3.269	3	0
13.	Zlata	26	8	11	5	2	0	3.961	3	0
14.	Ivan	26	10	13	2	0	1	4.192	5	+
15.	Stjepan	26	10	8	6	1	1	3.961	5	+
16.	Ante R.	26	12	6	7	1	0	4.115	4	0
17.	Ante S.	26	3	7	11	3	2	3.230	4	+
18.	Eleonora	25	5	13	6	1	0	3.88	4	+
19.	Kristina Š.	26	7	10	8	1	0	3.884	4	+
20.	Kristijan	25	5	6	12	2	0	3.56	3	0
21.	Luka	26	11	6	2	3	4	3.653	5	+
22.	Fran	25	11	7	3	2	2	3.92	4	+
23.	Valentina	26	1	5	6	7	7	2.461	3	+
24.	Lovro	26	16	2	7	0	1	4.230	3	-
25.	Iva	26	9	9	6	2	0	3.961	3	0
26.	Fran Ž.	26	10	5	4	3	4	3.538	4	+

f5-jako mi se sviđa, f4-uglavnom mi se sviđa, f3-niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa, f2-uglavnom mi se ne sviđa, f1-ne sviđa mi se; ASv- prosječna vršnjačka procjena; ASs-samoprocjena: + veća samoprocjena; - manja, 0 nema razlike

Od 26 ispitana učenika test predznaka je pokazao da je razlika vršnjačke procjene i samoprocjene utvrđena kod 18 učenika (veća samoprocjena-16, manja-2), dok je 8 učenika točno procjenilo koliko ih vršnjaci prihvaćaju. Najveća razlika u većoj procjeni je prisutna kod učenika pod rednim brojem 7. (ASv=3.230, ASs=5), a najmanja u manjoj samoprocjeni kod učenika pod rednim brojem 26. (ASv=4.230, ASs=3).

Tablica 9. Rezultati vršnjačke procjene i samoprocjene u 5. i 6. razredu - ukupno

	5. razred (N=42)	6. razred (N=48)	Ukupno
+	23	28	51
-	2	4	6
0	17	16	33

+ veća samoprocjena; - manja, 0 nema razlike

Od 42 ispitana učenika test predznaka je pokazao da 55% učenika iz 5. razreda posjeduje višu samopercepciju prihvaćenosti, samo 5% učenika ima nižu samopercepciju, dok je 40% učenika svjesno stupnja vlastite prihvaćenosti od vršnjaka. U 6. razredu je ispitano 48 učenika, od kojih 59% pokazuje višu prosudbu, 8% nižu, a 33% točnu. Može se zaključiti kako je u 6. razredu veći broj učenika koji ne mogu protumačiti nivo prihvaćenosti od strane vršnjaka. Razlog tomu može biti kriza identiteta koju prate nesigurnost, podcjenjivanje sebe, uznemirenost, što je često prisutno u ovom periodu kasnog djetinjstva (početka puberteta), a može se prebroditi ukoliko se stvori zdrava socio-emocionalna okolina. Ipak, može se vidjeti da pubertet još nije uzeo maha u 6. razredu jer je mali postotak djece sa niskim samopoštovanjem, ali kako se broj ne bi povećavao potrebno je što ranije krenuti sa prevencijom. Važno je znati da samopoštovanje nije odraz samo vlastitih procjena nego proizlazi i iz reakcija drugih ljudi, osobito osoba koje volimo i koje su nam važne.

5. ZAKLJUČAK

Veoma važan faktor u socioemocionalnom i kognitivnom razvoju pojedinca je kvaliteta interpersonalnih odnosa koji se uspostavljaju između djeteta i osoba iz njegovog okruženja. Od svih osoba sa kojima dijete uspostavlja interakciju, najveći utjecaj na razvoj i sazrijevanje djeteta imaju vršnjaci, pogotovo u razdoblju kasnog djetinjstva i puberteta. Naime, odnosi s vršnjacima se temelje na ravnopravnosti, a ne nadređenosti i podređenosti. Značaj vršnjačkih odnosa potvrđen je brojnim istraživanjima koja pokazuju da kvaliteta i kvantiteta vršnjačke interakcije tokom djetinjstva ima utjecaja na tekući, ali i na kasniji razvoj.

Rezultati ovoga istraživanja su utvrdili značajne razlike u individualnim obilježjima između učenika 5. i 6. razreda koje se očituju u odnosima sa drugim ljudima, gdje su učenici 5. razreda pokazali da bolje razumiju osjećaje ljudi i da više pokazuju brigu za druge ljude. Učenici 5. razreda su također pokazali da su socijalno vještiji, poglavito u izražavanju želja i sklonosti, kao i prihvaćeniji među vršnjacima, najviše u sudjelovanju u društvenim aktivnostima. Analize su pokazale kako je većina djece u 5. (samo 4 učenika koja su dobila ocjenu - uglavnom mi se ne sviđa) i 6. razredu (6 učenika) prihvaćena među svojim vršnjacima. Istraživanje je rezultiralo i podatkom da su učenici 5. razreda svjesniji svoje prihvaćenosti (manje ili više) od strane vršnjaka, naime 55% učenika iz 5. razreda posjeduje višu samopercepciju prihvaćenosti, samo 5% učenika ima nižu samopercepciju, dok je 40% učenika svjesno stupnja vlastite prihvaćenosti od vršnjaka. Nasuprot tome u 6. razredu 59% učenika pokazuje višu prosudbu, 8% nižu, a 33% točnu.

Iako je među ispitanim učenicima veoma mala razlika u godinama, značajno je razdoblje u kojem se nalaze. Učenici 6. razreda doživljavaju razne promjene (psihičke i fizičke) i zbog toga dolazi do promjene u njihovim socijalnim odnosima (sa vršnjacima, roditeljima i sl.). Oni počinju preispitivati i ponovno upoznavati sebe, i svoju okolinu. Neki se učenici mogu povući u sebe, otuđiti od vršnjaka, biti nesigurni i tada im je potrebna pomoć. Odgojitelji i roditelji bi trebali surađivati i raznim grupnim aktivnostima, radionicama i programima poticati vršnjačke odnose koji bi se trebali temeljiti na razumijevanju, empatiji, tolerantnosti i nadasve suradnji.

6. LITERATURA

Ajduković, M. (2000), Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Kratis, 31-47.

Asher, S.R., Rose, A.J. (1999), Promicanje dječje društveno-emocionalne prilagodbe vršnjacima. U: Salovey, P., Sluyter, D.J. (ur.), Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija. Zagreb: Educa, 279-283.

Baruth, K. E., Carroll, J. J. (2002), A formal assessment of resilience: the Baruth Protective Factors Inventory. *Journal of Individual Psychology*, 58, 235-44.

Bezinović, P. (1988). Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja. Doktorska disertacija. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

Bickart, T.B., Wolin, S. (1997), Practicing resilience in the elementary classroom. *Principal*, Vol. 77 (2) <http://www.projectresilience.com/framespublications.htm>

Blume, L.B., Zembar, M.J. (2007), *Middle Childhood to Middle Adolescence: Development from Ages 8 to 18*. Columbus, OH: Merrill Prentice Hall, 178-183.

Bognar, L., Matijević, M. (2002), *Didaktika - drugo izmijenjeno izdanje* [online], Zagreb: Školska knjiga. <http://www.scribd.com/doc/58373121/didaktika-matijevic-bognar>

Boivin M. (2005), The origin of peer relationship difficulties in early childhood and their impact on children's psychosocial adjustment and development. *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online]. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development, 1-7.

<http://www.child-encyclopedia.com/documents/BoivinANGxp.pdf>.

Brooks, R., Goldstein, S. (2005), *Otporna djeca: njegovanje djetetove snage, nade i optimizma*. Zagreb: Neretva, 1-33, 75-187.

Clasen, D. R., Brown, B. B. (1985), The multidimensionality of peer pressure in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 14, 451-468.

Colin, V. L. (1996.), *Human attachment*. New York: McGraw Hill Companies.

Connor, K.M., Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) [online]. *Depression and anxiety*, 18, 76-82. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12964174>

Dahlberg L.L., Toal S.B., Swahn M., Behrens C.B. (2005) *Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools*, 2nd ed. [online]. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control. <http://www.cdc.gov/ncipc/pub-res/measure.htm>

Delale, E.A. (2001), Emocionalna inteligencija kao činitelj zaštite i rizika kod djece i mladih. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.), *Prevenција poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj*

zajednici, Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 63-76.

Field, E. M. (2004), Živjeti bez nasilja. Zagreb: Naklada Kosinj, 2-38.

Gable, S. (2002), Teacher-child relationship throughout the day. *Young children*, 57(4), 42-47.

Greenspan, S. (2003), Sigurno dijete. Lekenik: Ostvarenje d.o.o., 5-25, 85-110.

Grotberg, E. (1997), A guide to promoting resilience in children: strengthening the human spirit. *Early Childhood Development: Practice and Reflections* [online]. Bernard Van Leer Foundation. <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb95b.html>

Gudjons, H. (1994), Pedagogija, temeljna znanja. Zagreb: Educa.

Harter, S. (1999), The construction of the self: a developmental perspective. New York: Guilford Press.

Hay D.F.(2005), Early peer relations and their impact on children's development. *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online]. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development, 1-6.
<http://www.child-encyclopedia.com/documents/HayANGxp-Peers.pdf>.

Jew, C.J., Green, K.E., Kroger, J. (1999), Development and validation of a measure of resilience. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 32, 75-89.

Juul, J. (1996), Vaše kompetentno dijete. Zagreb: Educa, 106-134, 219-260.

Jurić, V (2004), Metodika rada školskog pedagoga. Zagreb: Školska knjiga, 159-183, 203-216.

Katz, L.G., McClellan, D.E. (1999), Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije. Zagreb: Educa, 28, 31, 37, 55-61, 67-69.

Klarin, M. (2000), Odnosi u obitelji i s vršnjacima kao prediktori različitih aspekata prilagodbe u školi, *Doktorska disertacija Filozofskog fakulteta u Zagrebu*.

Klarin, M. (2001.), Kvaliteta interakcije s učiteljicom i zadovoljstvo školom, *Zbornik radova Visoke učiteljske škole u Zadru*, 1/1, 55-69.

Klarin, M. (2006), Razvoj djece u socijalnom kontekstu. Zadar: Naklada slap, 55- 70, 83-90, 108-110.

Kordich Hall, D. (2010), Compendium of Selected Resilience and Related Measures for Children and Youth[online], Toronto:The Child & Family Partnership.
<http://www.reachinginreachingout.com/documents/APPENDIXE-AnnotatedCompendiumofResilienceMeasures-Nov17-10copyright.pdf>

Lacković-Grgin, K. (1994), Samopoimanje mladih. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Ladd, G. W., Profilet, S. M. (1996), The child behavior scale: A teacher-report measure of young children's aggressive, withdrawn, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32(6), 1008-1024.

Ladd, G.W. (1999), Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual review of psychology*, 333-359.

Ladd, G. W. (2000), The fourth R: Relationships as risks and resources following children's transition to school. *American Educational Research Association Division E Newsletter*, 19(1), 9-11.

Lou, C. (2006), Assessing child and youth well-being: implications for child welfare practice [online]. Berkeley: University of California.

http://cssr.berkeley.edu/research_units/bassc/documents/BASSCChildWell-BeingFULLREPORT09.26.06.pdf

Montessori, M. (2003), *Dijete: tajna djetinjstva*. Jastrebarsko : Naklada Slap.

Opić, S., Jurčević-Lozančić, A. (2008), Kompetencije učitelja za provedbu pedagoške prevencije poremećaja u ponašanju. *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, Vol 10: br. 1, 181-194.

Pennington, D. C. (1997), *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Reardon, K.K. (1998), *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb. Alineja, 62-63.

Uzelac, M., Bognar, L., Bagić, A. (1997), *Budimo prijatelji*. Zagreb: Mali korak, 6-25.

Vulić-Prtorić, A. (2002), Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji. *Suvremena psihologija* 5, 271-293.

7. PRILOZI

Prilog br. 1

UPITNIK ZA UČENIKE

razred: _____, spol: M Ž

Ovim upitnikom se želi saznati što ti misliš o sebi i svojim odnosima sa prijateljima/prijateljicama. Molimo, pročitaj svaku rečenicu/tvrdnju i **zaokruži broj** od 1 do 4 koji pokazuje koliko se slažeš sa navedenim. Brojevi imaju sljedeće značenje:

1. NE SLAŽEM SE
2. DJELOMIČNO SE NE SLAŽEM
3. DJELOMIČNO SE SLAŽEM
4. SLAŽEM SE

r.b.	Koliko se slažeš sa navedenim tvrdnjama?	1 Ne slažem se	2 Djelomično se ne slažem	3 Djelomično se slažem	4 Slažem se
1	Obično sam dobrog raspoloženja	1	2	3	4
2	Nisam previše ovisan/na o starijima	1	2	3	4
3	Obično se dragovoljno javljam za pomoć	1	2	3	4
4	S poteškoćama se nosim primjereno	1	2	3	4
5	Dobro razumijem osjećaje drugih ljudi	1	2	3	4
6	Održavam pozitivne odnose s vršnjacima	1	2	3	4
7	Pokazujem brigu za druge	1	2	3	4
8	Razvijam smisao za humor	1	2	3	4
9	Nisam usamljen/a	1	2	3	4
10	Lako sklapam prijateljstva	1	2	3	4
11	Imam puno prijatelja/prijateljica	1	2	3	4
12	Jasno izražavam želje i sklonosti	1	2	3	4
13	Objašnjavam svoje postupke	1	2	3	4
14	Primjereno zagovaram svoja prava i potrebe	1	2	3	4
15	Ne plašim se lako nasilnika	1	2	3	4
16	Izražavam ljutnju i srdžbu prihvatljivo	1	2	3	4
17	Uključujem se u skupne aktivnosti i igru	1	2	3	4
18	Otvaram rasprave u grupi/razredu	1	2	3	4
19	Doprinosim u radu grupe/razreda	1	2	3	4
20	Lako se i brzo prilagođavam	1	2	3	4
21	Pokazujem interes i razumijevanje za druge	1	2	3	4
22	Tražim informacije od drugih	1	2	3	4
23	Pregovaram i popuštam kada je to potrebno	1	2	3	4
24	Ne privlačim nepotrebnu pozornost na sebe	1	2	3	4
25	Prihvaćam i uvažavam različitost u mišljenju	1	2	3	4
26	Prihvaćam društvo vršnjaka različitih nacionalnosti, etničkih grupa i kultura	1	2	3	4
27	Često se smijem i pokazujem sreću i veselje	1	2	3	4
28	Prihvaćen/a sam od ostale djece	1	2	3	4
29	Drugi učenici me rado zovu da im se pridružim u igri, prijateljstvu, aktivnostima	1	2	3	4
30	Druga djeca me zovu (smatraju, drže) svojim prijateljem/ prijateljicom	1	2	3	4

Prilog br. 2

SKALA VRŠNJAČKE PRIHVAĆENOSTI

U KOJOJ MJERI TI SE SVIĐA/NE SVIĐA ODREĐENI UČENIK ?

(stavi znak + u jedan od pet stupaca za svakog učenika)

Dolje je naveden popis svih učenika iz tvog razreda, prema abecednom redu, onako kako su upisani u imenik. Tvoj zadatak je da procijeniš u kojoj mjeri ti se sviđa/ ne sviđa određeni učenik. Kad dođeš do svog imena, zaokruži svoj redni broj i procjeni koliko se ti sviđaš drugima.

UČENIK	Jako mi se sviđa	Uglavnom mi se sviđa	Niti mi se sviđa, niti mi se ne sviđa	Uglavnom mi se ne sviđa	Ne sviđa mi se
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					
16.					
17.					
18.					
19.					
20.					
21.					
22.					
23.					
24.					
25.					

HVALA NA SURADNJI!